

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

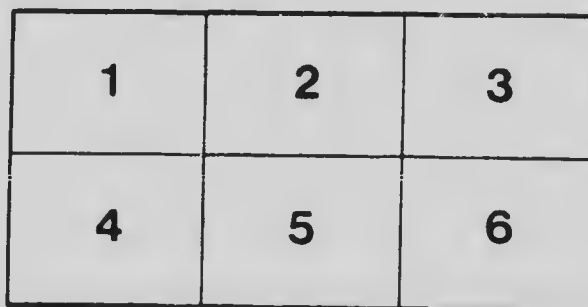
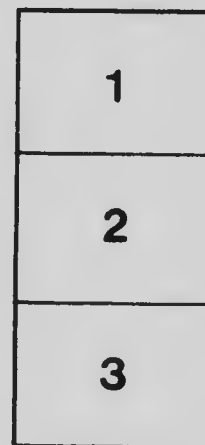
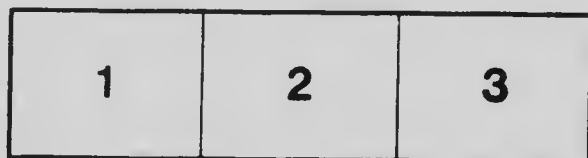
University of Alberta
Edmonton

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

University of Alberta
Edmonton

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

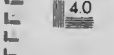
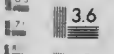
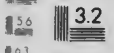
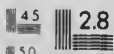
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

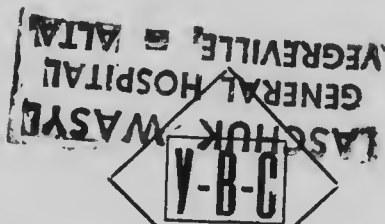

Ц. САМОЇЛОВА

СПАРТАК

ПРОВІДНИК РИМСЬКИХ ГЛЯДІЯТОРІВ

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ

JOHN SMOCK

100, 101 Ave., Alta.

No. 34

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІДКА

212-214 Dufferin Ave.

Winnipeg, Canada

LIBRARY OF THE UNIVERSITY
OF ALBERTA

П Е Р Е Д М О В А .

Оповіданє, про котре я подаю читачам, не є видумкою, але описом правдивої події, що і нині ще може нас живо зацікавити, хоч звершила ся вона дуже а дуже давно.

Було се в Італії, 73 року до Різдва Христа. Місто Рим було тоді одним з найлюднійших і найбогатших в цілім світі.

Завдяки частим і удачним війнам, Римляни підбили під свою власть майже всі, звісні тоді краї і повернули їх мешканців після тодішнього звичаю, в рабство.

Раби мусіли обробляти римські поля, займати ся ремеслом та сповняти інші тяжкі роботи.

Бідні невільники були безборонні, бо навіть закони, уложені богачами, були для них незвичайно острі і строгі. Кождий Римлянин міг свого раба, після личної вподоби, не лише укарати, але навіть убити.

Крім того, Римляни через рабство відвкли від праці та навчили ся ріжних пустих і пелюдських забав, з яких найстрашнійшою була борба рабів.

Нешасливі мужіли бороти ся між собою на жите й на смерть.

Ті кроваві видовища відбували ся під голім небом, в великих округлих цирках. На

середині такого цирку було місце виспане піском, що називалося „ареною“.

Борії, що мусіли своєю смертю розвеселити богачів, яким кучилося називалися „глядіяторами“ або борцями на мечі (від латинського слова *gladius*, що означає меч).

Коли рапеній глядіятор, упав на землю, звертав свій благаючий зір до народу і йому або даровано життя, або добивано на місці, відповідно до знаку, який наряд давав.

Римляни пристрасно любили подібні видовища, на яких кров лилася ріками. Тому вибирали вони на глядіяторів лише сильних і хоробрих рабів, яких в окремих школах учили боротися і зручно володіти оружжем.

Всі ті гноблення і жорстокости розярили бідних рабів і вони рішили відомстити зненавидженим Римлянам, та вибороти собі волю.

Провідником їх став глядіятор, Спартак, що своєю хоробрістю і краснорічивістю спричинив се, що його товариші підняли оружжя проти гнобителів. Раби рішили, що краще пролити кров за свою волю, як для потіхи гордих богачів.

СПАРТАК

I. В цирку.

В однім із падолистових днів 74-го року до Різдва Христа ходило по улицах Риму багато людей, немов-би підчас якого свята. Всі прямували на кінець міста до великого цирку. Щасливий Сулля, володар Риму і Італії, щоби на хвилю забути про свою люту, невилічиму недугу, рішив забавити себе і римський нарід кровавою борбою глядіяторів.

Цілий цирк був набитий народом, ласим до розривки; всі ждуть і не можуть діждати ся початку представлення. Коли вже всі знатні і багаті Римляни заняли свої місця, начальник дав приказ, щоби починати.

Сотка сильних, здорових глядіяторів вийшла на арену. Вони розмовляли дружно між собою, не глядячи на те, що за хвилю мали бороти ся між собою як найзавзятійші вороги і проливати свою кров для забави жорстоких видців.

Вже всі глядіятори розставили ся по широкій арені і ждали, коли прийде на них черга до борби. Два із них вийшли на середину цирку; на них звернули ся очі всіх видців. Ті два глядіятори мали починати представлене.

Один стояв від другого в віддаленню дваїцятти кроків. Кождий з них думав про те, як-би то лїшне нанастн на противника; кождий з них знав дуже добре і се, що побїджений буде убитий. По кількох зручних скоках вони найшли ся близько себе; почала ся смертельна розлучлива борба.

Товна радісно дивила ся на борбу глядіаторів і своїми криками розбуджала в них ще більшу лютість.

„Добре, добре його!... Убий того дурного нездару, того боягуза!” — кричала тисячна товна, зі злобою проти слабшого борця.

Один із глядіаторів, захочений голосами Римлян, папирав все сильнійше і сильнійше на противника, а сей, в утомі, закрившись щитом, старав ся лише ухилити ся перед ударами ворожого тризубного оружя. Вже розлетїв ся на кусинки щит нещасливого; вже тризубець противника застряг в його руці і кров бризнула дзюрком та потекла по арені. Але в тїї самїї хвили обезсилений борець хватає в розпуці лївою рукою тризубець ворога, а правою рукою вбиває в него меч. Противник ступив ще кілька кроків, але за хвилю упав, спершу на колїна, а відтак повалив ся на землю обагрюючи арену своєю кровію. Благаючим зором просив побїджений видців, щоби дарували йому жите.

Та Римляни видно, хотїли ще наситити ся передсмертними судорогами нещасливого раба і засудили його на смерть. Побідитель хотїв засудженого раба добити, але сей, зібрав

всі свої сили, вирвав меч, сам вбив собі його в серце і закричав нелюдським голосом:

„Будьте прокляті, звірі!... Мучителі!...” Задиханий уяв він на плечі і в тій хвили помер.

II. Хоробрість Спартака.

Глуво тишила ся товпа, і тисячі голосів наповняли цирк бурливим шумом. На арені появилася циркова служба, щоби сирятати труна невідьшкка. Але заким його віднесли, огрим зелізом переконали ся, що він дійсно не жне.

Тимчасом видці майже не звертали уваги на арену, але з палким занятєм обговорювали що-й-но покінчену борбу.

На місце, покрите калужами крови, висипано кілька мішків чистого піску. Арена була готова до нової борби. Перед видцями виступило 30 пар глядіяторів. Вони поділили ся на дві часті і уставили ся один против другого. Серед видців замовкли розговори, шум і сміх. Почала ся борба і стягнула на себе всю увагу народа.

Перший напад був страшний; серед глибокої тишини розніс ся голосний металічний бренькіт щитів і мечів. Глядіятори боронили ся лютостю, будьто зближаючи ся, будьто відскакуючи від себе; під сильними ударами ломили ся щити і мечі. Всі глядіятори були сильні, зручні і хоробрі. Видці зрозуміли, що тепер почне ся борба, одна з найбільше жорстоких.

Ледво що почала ся борба, а вже текла кров по арені і глядіятори, прашаючи ся зі своїм житем, лежали під ногами товаришів.

Трудно уявити собі, з яким зацікавленем і завмиранем слідили видці за перебігом кровавої різні.

Коли ряди глядіяторів ставали помітно рідніти, почали ся відзивати що раз частійше голоси одобренья.

Битва зближала ся поволи до кінця; пятьдесят глядіяторів, цілком мертвих, або умираючих, розкинутих тут і там, зливали арену своєю кровію і злобно ревучи, корчили ся в передсмертних судорогах.

Найбільше потерпіли глядіятори-Тракійці; їх лишило ся всего трох, а в ту хвилю, коли їх противники Самніти в числі сімох людей, окружили і натирали на них зі всіх сторін. Тракійці бороли ся з розпукою. Між ними особлившу увагу звертав на себе глядіятор, по імени Спартак. Йому тільки що минуло 30 літ. Довге біляве волосє і густа борода обрамлювали його гарне, хоробре лице. Особливо помітні були його великі голубі очи, повні життя, чувства і огню. Коли Спартак був спокійний, сіяла в них доброта, але наколи він запалав гнівом, тоді ті очи сильно зміняли ся, немов блискавки вилітали тоді з них, а лице його ставало страшним. Так виглядав він тепер в цирку підчас борби. Минуло доперва кілька літ, як Спартак став глядіятором. Давнійше

він був князем Тракії*) і хоробро боровся з Римлянами, як ті напали на його вітчину. Коли дістався в неволю, то задля своєї сили і хоробрости був приділений до римських військ і під їх прапорами ходив в походи; за відзнаку іменованого його начальником маленького відділу. Але коли Римляни знова почали війну з його вітчиною, Спартак утік з війська і перейшов на сторону свого народу. Тут був він знов ранений і дістався в друге в руки ворогів. Після римських законів заслужив він на досмертну в'язницю, але місто сего призначили його Римляни, під позором особливої ласки, на глядіатора і продали властителеви цирку. Він обїздив зі своїм паном майже всі міста Італії, брав участь більше як в сто глядіаторських борбах, та не одержав ані одної поважної рани. Як були сильні і хоробрі другі глядіатори, то він остільки був сильніший і зручнійший від них всіх, що все виходив побідоносно з кожної боротьби, а слава про него лунала по всіх циркух Італії.

Тимчасм боротьба продовжала ся. — „Бийте! ріжте тих трох варварів! — ревіли тисячі голосів.

В відповідь на се залунали не менше численні голоси, що закривали Тракійців, для яких оставала ся лише надія. Найбільше ще числили вони на силу і зручність Спартака, бо в него зруже було не ушкоджене і він як раз

---

*) Тракією в старині називано край положений на балканськiм півострові.

в сій хвили повалив одного із своїх противників.

Ся подія викликала в цирку великий шум а многі закричали: „Сьміло, Спартаку! Славно, Спартаку! Най жие Спартак!” Прочі два Тракійці, що помагали свому товаришеви в розпучливій борбі, були тяжко рапені і задавали Самнітам лише повільні і слабі удари, бо неставало їм сили.

„Оборонюйте мої плечі!” крикнув Спартак звучним голосом і вимахував дальше своїм коротким мечем зі шкоростю блискавиці, бо приходило ся тепер йому самому відбивати удари своїх противників. — „Охоронюйте мої плечі! Ще хвиля і ми побідимо!”

Голос його переривав ся, в грудях дух запер ся, по блідім лиці сшивали великі каплі поту, в блискаючих очах палали жажда побіди, гнів і розпука.

Небавом повалив ся біля Спартака другий глядіятор, ранений ним в живіт, та обагрив арену кровю і застелив її кишками. З грімким проклоном застогнав він послідній раз...

Але в тій хвили повалив ся з розбитим черепом один з Тракійців, що стояв за плечима Спартака. Зі всіх сторін несли ся оплески в долоні та заховаючі голоси; очи публики були приковані до арени, та слідили за кождим рухом борців.

Ще погиб один Самніт, але тепер повалив ся також одинокий товариш Спартака, ранений кількома ударами, та навіть не крикнув...

Всі здрігнули ся. Сумний ропіт поніс ся

між товпою видців; та небавом настала знов так глибока тишина, що можна було виразно чути тяжкий, прискішений віддих борців.

Підчас тої довгої півторагодинної борби Спартак одержав лише три легесенькі рани, а радше задраснення, а се завдячував він своїй незвичайній зручності. Хотяй всі Самніти були лекше, або тяжше ранені, то мимо того були вони тепер всі поважно небезпечні для Спартака.

Хоть як був сильний і хоробрий Спартак, то зі смертю останного товариша він уважав себе погибшим. Але в тім заблестіли його очи; йому прийшов на гадку щасливий помисл, — ужити до діла хитрости.

Він почав утікати. Противники кинули ся за ним на здогін. Не убігши і пятьдесяти кроків, Спартак обернув ся, і кинув ся на найблизшого ворога і пробив його груди своїм коротким мечем. Ранений захитав ся, розпростер свої руки, немов-би шукав опертя, та упав. Рівночасно кинув ся Спартак на другого противника, відбив своїм щитом удар його меча, та повалив його на землю.

В товпі озвали ся оклики зачудованя; тепер майже вся нублика була за Спартаком. Ледви упав другий із чотирох оставших ся Самнітів, коли надбіг третій, що мав ціле тіло покрите ранами. Спартак ударив його щитом по голові, бо не хотів уживати меча і не старав ся його убити. Удар запоморочив нещасливого так, що він захитав ся і повалив ся на арену в ту хвилию, коли останний з його товари-

пів наспів йому на поміч. Спартак напав і на сего, та не хотів його ранити, лише вибив йому з рук двома ударами меч, схопив його сильними руками, повалив на землю, та шептав йому до уха: „Не бій ся! Крисе! я сподію ся, що мені удасть ся спасти тебе”. З тими словами опер ся він легенько обома руками на груди противника і ждав на-народне рішення.

Однодушне протяжне плескане в долоні рознесло ся по цирку; майже всі присутні піднесли пальці правої руки до гори, на знак, що побідженим даровано жите.

Серед того гукали сотки голосів:

— Свободу для хороброго Спартака!

Спартак почувши ті слова, поблід зі зворушення, а очи його засіяли радістю. Він положив на серци руку, немовби хотів здержати його сильне бите, спричинене самою надією на волю.

— Свободу! Свободу! — повтаряли тисячі голосів.

— Свобода, — прошептав глядіятор тихим голосом, — Свобода! О! боги, дайте, щоби се не було сном!... І в очах його виступили слези.

— Він утік з нашого війська! — залунав чийсь голос; — не яло ся дарувати свободу утікачеві! — До сего голосу прилучили ся ще многі інші: — Ні! Ні! він утікач!

Лице Тракійця завмерло; він звернув ся в ту сторону, відки вийшли голоси обвинення, і цілий дрожав.

Серед того повторюваня тисячів голосів:

„Свободу, свободу, свободу для Спартака!“ Не можна писати тих чувств, яких дізнавав бідний глядіятор. Томляча мука, яку він переживав в тій хвили, досить виразно малювала ся на його блідім лиці.

І сей чоловік, що боров ся півтора години зі смертю, що не відчував ані на хвильку ослаблення, що був зневолений бороти ся з чотирма противниками і мимо того не стратив надії на побіду,—чоловік, що убив не давно 12, або її 15 своїх товаришів недолі, — сей чоловік почув тепер, що його коліна утинають ся. Боячи ся, щоби не упасти в запомороки, на середині цирку, Спартак опер ся на плечі одного зі слуг, що прийшли прятати трунів з арени.

— Свободу! Свободу! — ревіла дальше товпа.

Справді! він вповні достойний свободи! — сказав до Суллі один з його приятелів.

— Шож! — каже Сулля, — нехай буде і так! і він кивнув з легка головою. Таким способом, серед шалених оплесків товпи, одержав наконець Спартак свободу.

— Ти вільний! — сказав до него слуга: — Сулля дарував тобі жите! — Спартак не відповідав і не рухав ся: йому видавало ся, що він все те бачить у сні. Вкінці він опамятав ся, випростував ся, поклонив ся Суллі, поклонив ся народови її вийшов з арени, проводжений громом оплесків.

III. Стріча з сестрою.

В однім із найдальших вузких та брудних заулків Риму стояла харчівня, отворена в день і в ночі, що називала ся „Похоронна Венера”. Харчівня дістала таку назву, імовірно, тому, що зараз за її воротами, з одної сторони був цвинтар для невільників, де їх хоронено як будь в спільних могилах, а по другій стороні розтягало ся широке поле, де викидано труни глядіяторів і переступників на поживу вовкам та воронам.

Коли би хто ввійшов в низькі двері і нустив ся по кількох сходах в долину, міг би був побачити велику кімнату, почорнілу від диму. Здовж її стін тягнули ся брудні лавки, та не менше брудні столи.

Коло півночі того самого дня, коли відбула ся борба глядіяторів, харчівня була ціла набита людьми. Шум та гамір наповняв не лише цілий шинок, але і цілий заулок, в яким він містив ся.

За одним столом сиділо близько десять глядаторів, серед яких був також Спартак. Не можна описати радості товаришів, що дізнали ся про його освобожене. Ті, що були в цирку, з гордостю показували на Спартака, про якого говорив цілий Рим. Присутні приймали свого любимця ввечерю, та вином. Всі веселили ся, лише один Спартак утомлений зворушенем і радостю, яких дізнав в протягу сего одного дня, був задуманий та хмарний.

— Клену ся на всіх богів, що я тебе не

розумію нині, Спартаку! — сказав один з його приятелів, — ти нині цілком не пеш, а став такий маркітний, що дивлячи ся на тебе, можна собі подумати, що ти сидиш не на пирі приятелів, які святкують день твоєї волі, а на поминках рідної матери.

— Матери!... — кликнув Спартак і задрожав цілий при тім слові.

Він згадав свою родину, матір, жінку, сестру... Його голова склонила ся від важких дум ще низше, а лице захмарило ся ще більше.

Тоді встав його побратим зі свого місця і кликнув:

— Пю за свободу!

— За свободу! — підхопили нещасливі глядіятори, блискаючи очима та піднесли до гори чарки.

— Щасливий ти, Спартаку, що за життя діждав ся свободи — сказав тихеньким голосом молодий глядіятор, з довгим, як лен білим волосем — а нас спасе з рабства одна могила...

При першій звуку „свобода“, лице Спартака на хвилю розяснило ся. Він встав, випростував ся, підніс чарку до гори, та закликав могучим, звучним голосом: „За свободу!“ Потім заспівав він улюблену глядіяторську пісню:

Вольний як сокіл родив ся,
Був сильний, як лев, як цар...
Лиш на волі не нажив ся:
Вдарив грім із чорних хмар.

Вже закований в кайдани
Покидає вітчину...
Не дивили ся тирани,
Що мав діти і жену....

Не в борбі за край родимий,
Не за честь своїх братів!..
Марно глядіятор гине
На потіху богачів...

„Нанна пісня!” закликали радісно многі з рабів.

Але в тій хвили увійшла в комнату молода дівчина, яку присутні повитали як знакому: „Тракійка! Тракійка!” залунали голоси.

При тім слові Спартак знова задрожав. Він згадав знова свою рідну Тракію, свої гори, свій дім, свою бідну родину!... Кілько то гірких споминів, кілько змарнілих надій!..

„Помагай біг! хороша Тракійко! помагай біг!” кричало кілька голосів. „На пий! ти певно і ддятого прийшла!” — так говорив до неї якийсь грабар, наливаючи їй чарку. Всі окружили дівчину. Вона була справді дуже гарна; числила не більше як 20 літ. На її правильнім, рожевім личку сіяла пара чарівних голубих очий; довгі ясні коси спадали на її плечі і довкола її чудового стану. Вона була одягнена в синю одежу, обшиту срібнобілими торочками; на її руках сіяли срібні обручки. Тоненький серпанок на її голові, закривав до половини лице. З цілого її зверхного вигляду можна було догадати ся, що вона не Римлянка, але рабиня.

До тої харчівні почала вона заходити перед кількома місяцями, коли утікла сюда від свого пана, оббита, і окровавлена. Тут її потішили, дали чарку вина і від тоді вона заходила все що два, або три дні до „Похоронної Венери“, де забувала на те некое жите, до якого слухав її пан. Вона уміла своїм миленьким личком і скромним поведенем змягчити навіть найжорстокіші серця всіх тих, що відвідували харчівню; вони поводити ся з нею по батьківськи, ніжно.

Оглянувши всіх, що були тепер в харчівні, Тракійка побігла нараз як полотно і кинула ся до Спартака.

„Спартаку! мій дорогий Спартаку! Чи се справді ти?“ — крикнула вона.

Глядятьор поглянув на дівчину і не тямлючи себе, зі зворушення закликав:

„Мирця! моя сестра! Чи се можливе!..“ Брат і сестра кинули ся собі в обійми серед загальної тишини і зачудованя. Але заволідвши над своєю радостю, він відступив ся, взяв сестру за плечі, та й почав її оглядати від ніг до голови. Він побілів тоді як смерть, та прошептав дряжачим голосом: „І ти... І ти стала... О! боги!..“ він застогнав і обіймав голову руками.

„Я — рабіня!..“ заголосила нещасна дівчина, заливаючи ся слезами, — невільниця негідного мерзенника... Розумієш?.. Різки, мукки та розкалене зелізо приневолити мене до утрати сорому. Ох! Спартаку! Спартаку!..“

„Нещаслива!“ — промовив дряжачим го-

лосом глядіятор, притулив їїжно свою сестру до грудній, та покритв її лице поцілуями. Але по хвилній підніс до гори свої очн, повні сліз, потряс своїм нястуком і крикнув: „А Юпітер*) є на світі?! І в него є блискавиці і громи! І боги видять те все і не ударять громами на катів-людей!? Мирція плакала на сильних грудях брата.

„Ох! — застогнав Спартак. — Нехай буде на віки проклята пам'ять першого чоловіка на землі, тому що з його сімени виїшли два покоління людей: свободні і раби!... ”

IV. Викуп сестри.

Два місяці минули від того часу, коли брат і сестра стрінули ся в харчівні; і через той час думав Спартак про те, яким способом міг би вярвати нещасливу Мирцію з рук чоловіка, що силдував її до такого пониження.

Коли один багатій Римлянин дізнав ся про його побіду, позичив йому кілька соток золотих. Спартак прийняв ті гроші з подякою і обіцяв звернути їх, коли лише буде міг. Зараз прибув він до пана своєї сестри і заявив йому, що хоче викупити Мирцію.

Але сеї рабівник, видячи, що Спартак бажає горячо визволити свою сестру зі соромного життя, зажадав за дівчину величезну су-

*)Юпітер, після вірування старинних Римлян, був богом громів і блискавиць. Доки не прийшов на світ Христос, то навіть освічені народи були поганами і вірили в більше богів.

му 5.000 зл., кажучи, що вона молода, гарна, скромна, всім дуже подобаєся і через те приносить йому великий дохід.

Що діялося тоді в душі Спартака, коли почув такі слова — декше собі уявити, чим висказати. Він почав просити — багатий сего мерзенника, щобні змилосердився над ним, він упав йому до ніг, але сей негідник знав з гори, що йому ніхто не може нічого зробити, бо за ним стоять закони, і тому не годився на просьбу Спартака.

Тоді Спартак зірвав ся на ноги, вхопив його за горло і був би певно задусив, коли-б не був згадав на свою сестру і на се, що коли убе пана, то сам згине і не освободить вже своєї сестри. Він успокоїв ся, випустив з рук господаря і спитав його жалібним голосом: „Так ти жадаєш... 5.000 золотих?..

— Я не жадаю нічого!... забирай ся! проч до чорта!... бо инакше покличу сюди своїх рабів.

— Прости мені!... я розгорячковав ся... розсердив ся... біднота, братня любов... Послухай, потургуємо ся, а може ще згодимо ся.

Поволи удало ся бідному Тракійцеві успокоїти жорстокого пана і угодити ся з ним.

Спартак дав йому сейчас 500 золотих, з тим услівем, що сей дасть для Мирці осібне мешканє і перестанє знущати ся над нею. Коли би протягом місяця Спартак не заплатив останних 4.500 золотих, то влaститель задержить на дальше у себе сестру.

Золоті червінці приманювали незвичай-

но, усе їм було корисні для власителя Мирці і він тому на них згодився.

Спартак забрав сестру з того дому, замешкав з нею в одній хаті недалеко дому її господаря, та зачав призадумувати над тим, відки би дістати решту грошній. Висвободжено му бідакови було би не удалося роздобути так багато грошній, але тепер прийшов йому на поміч той самий добрий чоловік, що позичив йому 500 золотих. Він намовив одну свою такому паню, дуже чесну і освічену жінку, на імя Валерію, щоб вона взяла собі нецарствуву дівчину за покоеву. По кількох днях Римлянка купила дійсно дівчину за 4500 золотих.

Хотяй сей зворот не вдоводив вповні Спартака, що бажав би бачити свою сестру цілком свобідною, але він зрозумів, що поки що не можна сподівати ся нічого діншого і що від нині все таки звільнена його сестра, імовірно раз на все, від того страшного життя, яке їй прикладно ся вести у свого пана звідника.

Коли Спартак успокоїв ся що до Мирці, тоді віддав ся лиїсь гайній, незвичайно чужої сфері. Він відвідував безпачашно своїх товаришів і розмовляв з ними дуже довго. Що для нього було його бачити в різних глядіторських школах Риму в шинках, заїздних домах і у всіх місцях, де звичайно збирали ся раби і глядітори.

Що він задумав? До чого готовив ся? Про

се дізнаємо ся з дальших розділів нашого оповідання.

У. Несподіване щастє.

Тимчасом Мирця замешкала в домі своєї панї. Мирця була дівчиною гарною та освіченою, уміла говорити по грецьки і розуміла ся на строях. Тому полюбила її Валерия і держала її у себе цілком віддільно від прочої служби.

Раз вибрав ся Спартак, щоби відвідати сестру. Коли Мирця побачила брата, підбігла до него і поцілувала його сердечно. Відтак стала вона розказувати про своє нове жите і з великою похвалою висказувала ся про Валерию, яка була для неї дуже доброю.

— А знаєш, Спартаку, — сказала вона між иншим — Валерия дуже часто розпитує ся про тебе, як ти живеш, чи маєш средства до життя і хоче дати тобі занятє. Її муж, як знаєш, має глядіяторську школу в Капуї; може ти згодив би ся стати учителем вправ на мечі?

— А як згоджу ся зістати учителем в його глядіяторській школі, то чи її муж, Сулля зажадає, щоби я знов продав себе в неволю, чи позволить мені лишити ся свободним? — запитав зворушений Спартак.

— Вона мені про се нічого не говорила. — відповіла Мирця, — але вона на стілько добра, що поведе справу так, що ти останеш вільним. Вирочім зажди тут на мене. — сказала вона, — а я піду спитати паню. І летом птіч-

ки випорхнула Мирця з комнати.

Спартак лишив ся сам. Рої гадок товпили ся в його голові. „Невжеж менї удасть ся дістати те місце, про яке я так довго мрію, а на яке я не смів числити? — думав він. — Там моє місце посеред 16.000 товаришів недолї! там поволи порозумію ся я з кождим з окрема і влю в душі всіх ту віру, що палить мої груди; звідтам, в означений день, на даний знак вийде армія, зложена з десяти тисяч рабів, що розібють свої кайдани і викують з них непобідимі мечі... Прецінь раз, прецінь раз!”

Спартак був дуже зайнятий своїми гадками, що навіть не замітив, як прийшла його сестра; вона принесла йому відповідь, що справа та поладнана після його волї, і що він мусить як найскорше їхати до Капуї і починати свої вправи з глядіяторами.

Зближав ся день відїзду. В звісній вже нам харчівні „Похороненої Венери” зібрало ся 20 глядіяторів. На столі не бракувало ані печеної вепровини, ані інших страв, ані доброго вина. На першій місци сидів глядіятор, Окноман, Германець з роду, приятель Спартака, який своєю чесностию і хоробростию зєднав собі любов і поважане між всіми товаришами. Глядіятори сиділи в маленькій кімнаті харчівні і могли розмовляти між собою тим свобіднійше, що в сусідній кімнаті в тім часі було мало гостей, а ті, що приходили, пили скоро по чарці вина, та спішили дальше до своїх занять. Глядіятори їли мовчки і доперва по я-

кімсь часі запитав один з них:

— А сонця*) все ще не видати?

— Все покрите ще хмарами! — відповів Окноман.

— Дивно! — сказав один. — Не розумію сего! — забурмотів другий.

— А муравлі**) запитав третій, звертаючи ся до Окномана.

— Множать ся і трудять ся, ждучи на літо***).

— Хватай за весло!****) сказав одиз із глядіяторів, побачивши, що входить служниця харчівні.

Коли служниця вийшла, сказав один із глядіяторів: „Е! бачите! ми тепер самі і знов можемо говорити по людськи, не путаючись вже в тих проклятих, видуманих словах, які годі затишити!”

— Отжеж як? число наших сторонників росте. Сили збільшають ся. Коли-ж ми вже раз повстанемо і покажемо тим гордим Римлянам, що ми уміємо також не гірше від них орудувати мечами, а може ще й ліпше?...

— Не можна надто горячити ся і квапити ся, дорогий брате!... — сказав, усміхаючи ся молодий глядіятор, — що називав ся Крис.

---

*) В тайній мові членів заговору глядіяторів „сонце” означало верховного вождя глядіяторів, себто Спартака.

**) муравлі — члени заговору.

***) літо — повстане.

****) Хтось іде — бережи ся.

Наше товариство побільшає ся, число приклонників нашої святої справи росте і не пізніше, як нині вечером будуть у нас збори, на яких зложать присягу вірности для нашого заговору сто вибраних і многонадійних глядіяторів.

— Що до мене. — сказав один з учасників — то я жду і не діждусь, коли вже раз пічне ся то наше повстане, не тому, щоби я дуже вірив в його успіх, але тому, що хочу змірити ся з Римлянами і пісмстити ся на них за смерть тих тисячів рабів, яких ті розбишаки поубивали.

— А я, коли би не вірив в успіхи нашого повстаня, то ніколи не пристав би до „союза гноблених” — сказав другий.

— Я пристав тому, що в цирку треба також умирати. Так ліпше мені умирати на полю бою за волю своїх братів рабів...

Саме тоді увійшов в комнату Спартак і з великою радостію, що пробивала ся в голосі, повідомив своїх товаришів, що він на днях відїздить до Капуї, до школи Суллі.

— А там прецінь 10 тисяч глядіяторів! — кликнув він. — Ось де ми можемо побільшити число наших приклонників! За рік всі 10 тисяч будуть членами „союза гноблених”, а тоді... тоді, товариші, ми перейдемо побідоносно через цілу Італію і увільнимо наші родини з під тяжкого ярма Римлян!”

Попрашавши ся зі всіми своїми товаришами, Спартак відійшов, а за ним пішли по черзі всі прочі глядіятори.

VI. Нарада вождів.

Минули вже два місяці від тої пори, як Спартак був учителем в Капуї. За той час він не бачив ся ані разу зі своїми товаришами заговору. Длятого він рішив ся поїхати до Риму, щоби подати проводирам заговору, „верховній раді союзу гноблених“, вісти про стан їх загальної справи. Коли Спартак приїхав до Риму і побачив ся зі своєю сестрою, вибрав ся вечером до святого гаю, що находив ся недалеко від міста, в яким мали зібратися всі прочі глядіатори. Він прийшов перший і мусів ждати. Тому почав проходжувати ся і вдихував глибоко свіжий, пахучий воздух гаю.

Не минуло й кілька хвилин, як на кінці алеї показав ся Окнаман. Спартак побіг йому на стрічу і за хвилю обіймали вони вже один другого.

Спартак поцілував ся два рази з товаришом і запитав його:

— Ну! що ж нового, Окномане?

— Нового? Та все по старому — відповів глядіатор милим звінким голосом. — Ми всі киснемо, та нічого не робимо, нудимо ся, вилігуємо ся! Коротко кажучи, дорогий Спартаку, ми ждемо і не можемо діждати ся, коли остаточно прийде час, що ми повстанемо і порахуємо ся з тими нелюдками.

— Та мовчи, божевільний! — кликнув Спартак — заклинаю тебе і всіх твоїх германських богів, ти хочеш погубити цілу нашу справу!

— Не погубити — бажаю я, але дати її побіду!

— В такому случаю треба ділати осторожно і розумно для того, що лише таким способом ми осягнемо свою ціль.

— Осягнемо? та коли? Я длятого хотів би се знати, що мені було би дуже прикро, як би се мало настати аж по моїй смерти.

— Зажди! нехай чаша справа дозріває!

— Ет, знаєш! гнилиці дозрівають і в соломі, але такі ягоди, як наше повстане, знаєш, як дозрівають? Вір мені, що тут перша річ — сміливість, та відвага. Треба лише зачати, а проче все піде само з себе.

— Ах! що мені робити з тобою? Як мені пересвідчити тебе? Скажи, кільки людей удало ся тобі приеднати для нашого союзу за останні два місяці?

— Кілька соток.

— Не вже ти думаєш, що се досить і що з такою силою можна розпочати діло?

— В Капуї, де ти є учителем, всі десять тисяч підуть з тобою, а як розпічне ся повстане, то зі всіх сторін будуть утікати раби до нашого табору.

— Так думаєш? Таж прецінь вони ще не знають, про що ходить, чого ми бажаємо, що ми за люди, якими средствами орудуємо до переведеня і здійсненя нашої задачі.

Оба приятелі мовчали пару хвилин. Окноман дивив ся на Спартака не так ласкаво, як може радше лагідно. хоть слова його звучали дивно і грізно. Нараз він знов озвав ся:

—Знаєш, Спартаку, від коли ти забезпечив свою сестру, ти став спокійнішим і сильнішим....

Та тут Окноман замяв ся, бо Спартак поблід, як полотно, ударив ся долонею по чолі і кликнув: „О боги! А щож буде з нею?”

Нещасливий глядіятор, що під впливом любови до свободи та надії на недалеку і скору перемогу забув на хвилю про цілий світ, нараз згадав на свою сестру і при тій гадці склонилася його голова на груди, а серце стиснуло ся з болю і туги. Він знав, що на слушай нещастя, його сестра лишиться ся в руках Римлян і ті схочуть зі злоби на ній помстити ся.

Глядіятор перебував в своїй душі велику внутрішню боротьбу, о скільки можна було про се догадувати ся з його тяжко дихаючих грудий і з судорожних рухів лиця.

Задумчиво і сумно, зложивши на окрест руки, глядів Окноман на свого друга. Вкінці Германець перебив мовчанку і запитав тихим голосом: „Спартаку! Ти, видко, хочеш покинути нас?”

Ні! Ніколи! Ніколи в світі! — кликнув Тракієць, прокинувши ся та видивив ся на Окномана своїми голубими очима, в яких блестіли слези; — ні! покину радше сестру, покину... все, тільки не покину справи гноблених, нещасливих, бідних, справи рабів! Ніколи! Ніколи в світі!

По тих словах він взяв товариша за руку і повів його на місце, де вже на них ждали то-

вариші заговору.

Глядіятори оточили свого любимця, по-здоровляли його поданем руки, та ждали, що він скаже.

Спартак випрямився і сказав:

— Наше положене в Італії всім нам дуже добре звістне. Нас всіх жде смерть в цирках, тому ліпше нам гинути за нашу власну волю, як для забави наших ворогів! Ті люті звірі в людській подобі бажають крови, нехай же вони самі розітнуть нам жили своїми мечами, а тоді ми покажемо їм, що і у них кров така сама, як і у нас, що і вони так само смертні, як і ми!

Відповідю на сі слова був голосний оклик одобрєня, що довго не замовкав серед нічної тишини.

— Чи можемо остаточно ми вже раз надіяти ся, що по чотирох роках безнастанної, тяжкої, тайної роботи вибила для нас година мести? — запитав один із учасників заговору.

— Так! — відповів Спартак. — Мій товариш, Арториск виїде завтра до Равенни і скаже Гранікови, щоби він мав на поготовлю своїх 5.200 глядіяторів, які будуть першими легіонами нашої армії. Другий легіон буде зложений із 5.700 членів нашого союзу, що находять ся в Римі. Над ними провід обіймеш ти, Крисе! Третим та четвертим легіоном, що повстануть з 10.000 глядіяторів в Капуї, проводити буду я з Окноманом.

— Двайцять тисяч глядіяторів до борби!
— кликнув з дикою радістю Окноман. —

Двайцять тисяч!... Знаменито, знаменито!... Клену ся на богів ада, що ми побачимо, яка є кров у тих зважливих Римлян!...

— Тепер, коли ми вже про все знаємо — сказав Спартак — то заклинаю вас на нашу святу справу, для якої ми тут зібрани ся: будьте осторожливими і розумними! Не важте ся в одній хвилині розбити справу, яка забрала нам чотири роки найтяжшої праці! кождий невідповідний загал — був би непростимим гріхом. Ми з Окноманом перші піднесемо прапор повстання і постараємо ся несподіваним нападом заскочити Римлян так, що вони потраплять голови й не будуть знати, що робити. Тоді збирайте ся ви в Римі і Равенні, та приходіть до нас! До тої хвилі, доки не повстане Кануа, мусите бути лукаві і удавати спокійних, як давнйше!

По тих словах почала ся оживлена розмова, в якій брали участь майже всі присутні.

Глядіятори попращали ся та почали виходити із гаю в різних напрямках по двох людий, щоби не звернути на себе уваги прохожих.

VII. В великій небезпеці.

Тої самої ночі, коли відбули ся збори вождів в святім гаю, повисло над головами глядіяторів нещасте, яке мало що не погубило їх цілої справи. Хотяй, як видавало ся, були глядіятори дуже обережні, однак мимо того дійшла до конзуля вістка про намірене повстанне в Кануї і він сеїчас повідомив про се се-

пат. Сенат постановив чим швидше вислати гінців до начальника міста Капуї з приказом, щоб він сейчас окружив військом школу глядіаторів, забрав від них всю зброю і невипускав нікого з рабів на вулицю. Можна уявити собі положення Спартака, коли він вернувши зі святого гаю, дізнав ся від конзулевого невістника, що вже перед годиною виїхали гінці з Риму. Одиноким, що лишило ся йому вчинити, було дістати ся до Капуї швидше, як гінці, упередити товаришів і захопити за оруже. Треба було дорожити кожною хвилиною. Спартак з Окноманом рішлись сейчас виїхати з міста пішки, бо їхати дорогою було дуже небезпечно. В найблизшій селі купили вони пару коний, та почали продирати ся бічними доріжками, а там де дорога була крута, що продовжувала подорож римським їздцям, там Спартак з Окноманом перелітали на конях просто через поля. Так удало ся їм виїхати на головну дорогу і випередити римських гінців.

І тепер, коли вони були вже близько мети, коли думали, що їм удало ся на цілу годину випередити римських гінців, на дорозі в віддаленю 15 верств від Капуї, упав кінь Спартака і потягнув за собою їздця. При паданню Спартак вивихнув собі ліву руку. Не зважаючи на страшенний біль, він навіть не показав по собі, як страшно терпів.

Він дізнавав лише страшних мук на гадку, що місто прийти пів години швидше від ворогів, він прийде до школи пів години пі-

звійше. Коли Спартак підняв ся на ноги, не дбав про свою вивихнену руку, лише зітхнув тяжко і сказав жалісним, безнадійним голосом: „Все пропало!..”

Тимчасом Окноман зіскочив з коня, підбіг швидко до Спартака, і оглянувши його руку, сказав:

— Як?.. Що ти кажеш?.. Чиж може все пропасти, коли твої руки ще не сковані ланцухами і коли ти можеж свобідно орудувати мечем?

Спартак стояв мовчки хвилину; донерва потім глянув на Окноманського коня і сказав:

— Пятнайцять верств!... Нам лишило ся ще пятнайцять верств дороги, нехай же будуть забуті ворожі нам боги за те, що ми мусимо зречи ся тепер надії на скорший приїзд! Коли би твій кінь міг перевезти нас обох вісім або десять верств, то останні перебігли би ми пішки, та може прийшли би ще на час!

Та коли вони оглянули уважно коня і побачили його безсильність і тяжке сапане, то зараз зміркували, що сеї кінь не доведе їх обох навіть через дві верстви. Тому рішили вони зіставити коня і пішки бігти до Капуї.

Тяжко описати, з яким неспокоєм пустилися в дорогу, оба ті мужі, втомлені, ослаблені, що через кілька днів майже нічого не їли. Вони прийшли мовчки, сумно, з блідими, зміненими лицами, облиті потом і з такою неімовірною скоростію, що менше, чим за півтора години були вони вже під воротами

міста. Тут задержали ся вони на хвилию, щоби відітхнути та упорядкувати свою одіж, щоби не звернути на себе уваги сторожі, що стояла в воротах міста. Вони бояли ся, що сторожа дістала вже була наказ, слідити за тими що входять до міста, і право, всіх підозрілих увязнювати. Коли Спартак і Окноман входили до Капуї, виглядали як цілком спокійні люди і старали ся, о скільки се було в їх силах, удавати таких, що йдуть не здалека.

Та як боязько било ся в них серце в грудях. Лише зимні каплі поту, спливаючі по їх лицю, зраджували сей їх неспокій і муку, яких вони дізнавали. Спартак рішив ся на випадок, коли би їх сторожа не хотіла впустити, вхопити за меч, передерти ся через сторожу і бігцем летіти до школи глядіяторів. Він вірив в успіх, бо знав свою силу і силу свого товариша. Дванайцять старих жовнірів, з яких складала ся сторожа, не могла би устояти ся під їх скорими та тяжкими ударами. Та однак се очайдушне средство, було останнім, за яке мав вхопити Тракієць, так що при зближенню до воріт, його серце, що ще ніколи не дізнавало страху, так сильно било ся, що він бояв ся, щоби йому не трісла яка жила в грудях.

Коли підійшли до воріт, побачили, що два стражники спали, розтягнені на малих, деревляних лавочках, три інші, сидячи, грали в кістки, а два останні балакали між собою, та шуткували з прохожих, що входили або виходили з міста.

Коли Спартак і Окноман зближили ся, ска-

зав один зі стражників:

— А!... клену ся Юпітером, що ті два проїдисвіти бліді, та змаріїлі, подабають на тіш, які що йно вийшли з ада”.

— А щоби вас чимскорше розшарпали дикі звірі! — крикнув один стражник, що програв гру і забрав ся в друге попробувати щастя.

Тихо і мовчки йшли глядіатори далше; вони минули вже перший лук в воротах і збирали ся вийти з під другого та спішити прямо до міста, коли нараз на зустріч їм вийшов з міста відряд, зложений з триїцяти жовнірів, уоружених від ніг до голови. Коли жовніри задержали ся в воротах, начальник відділу закомендерував: „До збруї!”

Жовніри вибігли швидко з воріт і хотяї в одній хвилині змогли уставити ся в рядї, то начальник мав час пересвідчити ся про нелад, що панував між сторожію.

Спартак і Окноман, увязнені на приказ начальника, подались кілька кроків взад, та змірили себе бистрим поглядом, при чім Тракієць задержав праву руку Германця, який хотів вхопити за меч.

— То ви так сповняете свою службу, дармоїди? — запитав остро начальник стражників серед глибокої тишини, що панувала під луками воріт. — То ви так сторожите, ледарі?... Глядіатори грозять бунтом, треба конче заперти ворота, розставити сторожу і глядіти за всім так строго, як в военній порі, а ви місто того, граете в кости, та вилігуєте ся!

І звернувши ся до Спартака і Окномана, він запитав їх, насунивши брови:

— Ви глядіятори?

— Глядіятори! — відповів сильним голосом Спартак, укриваючи з трудом своє зворушене.

— З глядіяторської школи, розуміє ся само собою?

— Ти помиляєш ся, хоробрий начальникку! — відповів Спартак, в котрого очах блиснув луч надії — ми є в службі у коменданта міста.

— Ти знаєш мене? — запитав начальника Спартака.

— Я бачив тебе кілька разів в домі нашого пана.

— Справді так — сказав начальник, щільно вдивляючи ся в обох глядіяторів, яких великий ріст можна було легко замітити, а за те при вечірній темноті, годі було бачити їх лиця — справді мені видає ся...

— Ми оба Германці і у службуємо все жіпці нашого коменданта.

Спартак, що жив довший час в Капуї, знав найподрібнійше про те, що діяло ся в місті і дуже добре знав обох глядіяторів Германців, людині великого росту, які були в службі у коменданта.

— Дійсно так! — сказав начальник — ти говориш правду і тепер вас пізнаю.

І по короткій мовчанці, підчас якої оба глядіятори лекше зітхнули, начальник запитав Спартака: „А відки ви тепер йдете?”

Спартак відповів:

— З літнього мешканця нашого пана, куда ми вчора проводили віз з дорогими речами.

— Красно! — відповів начальник, а потім звернувся до Спартака та Окномана і запитав:

— А ви не знаєте нічого про повстання, задумане в глядіяторській школі?

— А звідки нам знати про те? — відповів Спартак, голосом простодушного чоловіка, що не може говорити про те, чого не знає.

— Коли бн навіть бутні та непокірні ученики тої школи були задумали яку дурійку, то ніколи не говорили бн про те нам яких щастю вони завидують! Нам прецінь так дуже добре у нашого людяного пана!.. Все те було так імовірне і Спартак говорив так переконуючо, що начальник повірив йому. Та мимо того додав він по хвилині:

— В кождім разі нам грозить нині вечером повстання, хотия мені се видає ся дуже смішною річю, коли про те подумаю. Впрочем, нехай буде як хоче, то на кождий случай, я приказую вам, віддати свої мечі!... Хоть з вами добре поводить ся ваш пан, ліпше навіть, як яло ся поводити з такою зволючню. Давайте-ж мечі! Бо всеж ви глядіятори, спосібні до всего... При тім приказі необережний, палкий Окноман мало що не знівечив всіх заходів Спартака і не привів їх обох до загибели.

Германець вхопив гнівню за меч і витягнув його, але Спартак вирвав від него зелізо пра-

вою рукою і в тій самій порі не без труду і болю витягнув з пожен свій власний меч і подав начальцшкови. І в ту хвилину, щоби спинити Окиомана від якого перозважного діла, він додав скоро:

— Не красно з твоєї сторони, що ти нам не довіряєш, і може бути, що за твоє недовіре наш пан не дуже буде тобі вдячний; на всякий случай маєш тут наші мечі і дозволяю нам поснішити в дім нашого доброго пана.

— З моїх поступків, мерзенний глядіяторе, я сам здам рахунок твому панови; а тепер щезайте оба з моїх очей!

Спартак вхопив праву руку Окиомана, що тряс ся від гніву і поклонившись начальцшкови, пішов з Германцем до міста та приснішав ходу, о скільки се було можливе, щоби не збудити підозріння. Після того, як оба глядіятори посували ся наперед, вони почали замінати незвичайний рух і гамір в місті і більше чим коли небудь пересвідчили ся, що їх справа стоїть близько пропасті і що вони мимо **всіх заходів**, прийдуть за нізно до школи глядіяторів.

Та мимо сего, вони звернули з голови сїєї улиці і бігцем добігли до кінця міста, де містила ся глядіяторська школа.

VIII. Повстане в школі глядіяторів.

Глядіяторська школа находила ся в дуже глухій часті міста. Від окружаючих домів була вона відділена сільним муром, що був місцями на чотири, або пять сажнів високий. В

середині тої огороди побудовано більше як десять камінних домів, призначених для глядіаторів. В кождім з них находила ся сая, в якій глядіатори вправляли ся звичайно в орудуваню оружєм і в гімнастиці, комнатки для мешканя та склад оружя. Але склад сей був земкнений сильними дубовими дверми з зелізними засувами, а ключ від них був у начальника школи.

Того вечера, про який ми оповідаємо, лишили ся майже всі глядіатори в середині школи, що було дуже дивчим і незвичайним. Одні з них вправляли ся в гімнастичних саях в орудуваню деревляними шпадами, одиноким їм дозволеним оружєм; інші знова, розсипані тут і там по дворі більшими купками, займали ся гімнастикою, або співали загадочні пісні, незрозумілі для наставників; чи мало їх громадило ся в кінци по коритарях, або лежало на своїх ліжках.

Хоть як старали ся ті нещасливі прибрати спокійний вигляд, то все, колиб хто таки вглянув уважно в їх лица, міг би зрозуміти, що вони дізнавали страшного неспокою і були сильно зворушені в очікуваню якоїсь поважної події.

— Чому то глядіатори не виходять нині на прохід? — запитав один наставник, кривий, безрукій, старий жовнір другого жовніра, якого ціле лице було порізане близнами.

— А хто їх знає! Вони, як здає ся, хочуть, проти звичаю, перевести нинішній вечір в стінах школи.

— Клену ся Юпітером, що се дуже дивне!

— Так дивне, що я, по правді сказавши, не мало бою ся!

— Як то? чи ти боїш ся може якого бунту?

— Ні... по правді сказавши, бунту я від них не надію ся, щоби лише обійшло ся без яких небудь непорядків... хто там знає?

— Клену ся всіми богами... у мене зачинають вже дрожати руки. І коли...

Тут салдат урвав та дав також знак товаришеви, щоби мовчав, бо в тій хвили підійшов до них директор школи.

Оба жовніри поклонили ся йому з почесстю; директор зблизив ся до них і спитав:

— Чи не знає хто з вас, чому майже всі глядіатори лишили ся тепер дома, коли давнійше в ту пору школа була майже порожна?

— Не знаю... — промови один з жовнірів.

— Ми завважали се також і були здивовані не менше від тебе — відповів другий.

— Щож стало ся? — запитав директор нахмурюючи брови. а погляд його був хмарний і жорстокій; — може вони лагодять ся до якої бучі?

Ніхто з жовнірів не відповів, та відповідь ніс йому один із його рабів, блідий, наляканий, що вів за собою гінця від коменданта, який перестеріг його перед небезпекою, що грозить не лише його школі, але також місту а може навіть цілій Італії.

На сю вістку обняла директора страшна тревога і він, немов ражений громом, стояв нерухомо та не промовив ані слова.

Коли стямив ся, приказав уоружити 250 жовнірів і 250 рабів, що були в службі коло школи, але так, щоби глядіятори не могли тих приготовань завважити. Уоружені дістали приказ йти до брами, що відділювала школу від міста, і там ждати на дальші прикази. В міру того, як жовніри збирали ся, він ділив їх на менші відділи та висилав, щоби охоронювали склади оружя і ворота школи.

В скорі прийшли їм на поміч війська з міста, прислані комендантом, які в сей спосіб скріпили ще більше сторожу школи і оружя.

В часі тих приготовань підіймав ся між глядіяторами гамір; вони громадили ся на подвірю і палко розмовляли з собою:

— Сторожа окружає склади оружя!

— Ми зражені!...

— Вони знають про все!...

— Ми пропали!...

— Коли-б був між нами бодай Спартак!

— Ні він, ні Окноман не прийшов, їх певно розпняли в Римі!...

— Горе нам!

— Чиж не змилюють ся над нами боги?

— Замикають ворота!...

— А у нас нема оружя!...

— Оружя! Оружя!

Вскорі гамір тих десяти тисяч бішено-кри-

кливих голосів, так зріс, що перемиг ся в якийсь зловіщий гук подібний до реву розбурханого бурею моря. Доперва по великих заходах тих, яких Спартак в своїй прозорности назначав провідниками глядіяторських відділів, глядіятори почали успокоювати ся і розміщувати ся на своїх місцях. Шум і гамір стихали, а в школі настав знов як найбільший лад.

Часть тих провідників пішла до гімнастичної салі, щоби рішити, що належить зробити для спасеня святої справи, якій служити присягли всі торжественно.

Все те, про що ми розказували, діяло ся саме в ту пору, коли Спартак і Окноман по так великих трудах і небезпечностях зблизили ся остаточно до школи. Вони задержали ся, коли побачили при світлі смолоскипів блискучі шеломи римських жовнірів.

— Жовніри! — шепнув Окноман до Спартака.

— Так! — відповів Спартак, а його серце з болю стиснуло ся.

— Значить ся, вже запізно!... Школа окружена.... Щож нам робити?

— Пожди!

— І подумавши хвильку, сказав він до Окномана:

— Стій і мовчи!

І з незвичайною обережностію, тихо, тихенько йшов він в напрямі до того місця, куди перед тим переходили жовніри.

Тракієць ступив шість, або сім кроків, задержав ся і напруживши слух, почув тихий

шум: потім підніс долоню правої руки до очий і почав уважно вдивляти ся в темноту. По хвилинці міг він розпізнати чорну товпу жовнірів, що спішили на кінець улиці.

— Вони почали окружати школу; тепер відділи жовнірів йдуть собі на зустріч з обох кінців вулиці. Ми більше ознайомлені з тими крученими стежками і прийдемо десять мінут скорше до стіни, що окружає, школу від міста. Там вона висока на 4 сажні. Туди ми дістанемо ся до школи.

І дійсно так стало ся, як Спартак передвидів. Він не гаїв часу, перебіг з Окноманом скоренько темні улички та підійшов до того місця шкільної стіни, про яку вони недавно говорили. Окноман зі зручністю якої не можна було сподівати ся по нерівних каменях старої стіни виліз на верх, і сів на мурі. Потім почав спускати ся на другу сторону, а се було труднішою і небезпечнішою річю. Ледро Германець став зникати з очий Спартака, як сей останній, держачись за ріг каменя, що виставав зі стіни, почав також лізти по тій прикрій драбині. Він пригадав собі на свою вивихнену руку аж тоді, коли почав нею придержуватись муру. З великого болю, якого тепер дізнав, упав бідолаха на взнак на землю.

— Нічо... — відповів Тракієць, що успів вже підняти ся, а заглушивши в собі біль, спричинений рукою, почав знов драпати ся по стіні. — Нічо!... моя вивихнена рука.

— Ах! божу ся всіми семи зміями ада; —

крикнув Окноман. — Правда!... а ми про те за-
були. Пожди на мене, я знов вилізу на стіну і
поможу тобі. І кажучи те, він почав вже під-
лазити по стіні, коли почув голос Спартака.

— Нічо... Нічо... Кажу тобі, що нічо... не
труди ся... за хвилю і я дістану ся до тебе.

І справді в сю мить побачив Окноман му-
жну стать Спартака, а по хвилині Тракієць з
такою скоростію, як коли би злізав по ще-
блях вигідної драбини, спускав ся тепер з ка-
меня на камінь і зіскочив на землю, та підій-
шов до Германця.

Окноман підбіг до него і хотів оглянути
його руку, але задержав ся, переляканий блі-
дим лицем і страшно розширеними, немов би
склянними зріницями товариша, що був че-
рез те більше подібний до мари, як до чолові-
ка.

— Спартаку! Спартаку! озвав ся він ше-
потом і з такою ніжністю, якої не можна
було по нім сподівати ся. — Спартаку... ти
терпиш великий біль, більший, як може чоло-
вік видержати... Спартаку, ти ще зімлієш...
сядь тут..

При тих словах Окноман з любовію обняв
його своїми руками і старав ся його посадити
опираючи Спартака плечима о стіну.

Спартак зімлів дійсно з великого болю,
визваного тим напруженем, з яким він мусів
придержувати ся слабою рукою. На його ли-
ци, що подобало на лице мерця, видно було
тут і там каплі зимного поту. Його сграшно
бліді губи дрожали судорожно, а з поза його

сильно затиснених зубів добував ся час від часу тихий стон. Ледви Окноман опер його о стіну, коли нараз голова Спартака повисла на грудях.

Він виглядав як мертвий.

Зворушений Германець, стояв кілька хвилин, та з розпукою дивив ся на свого побратима, не знаючи, що має робити. Та небавом рішив ся на щось. З найбільшою обережністю взяв він ліву руку Спартака, підніс її поволи, обнажив та засукав рукав плаща. Коли побачив, що рука дуже опухла, подумав, що дуже добре було би тепер зробити перевязку. Він опустил руку Тракійця і почав видирати крайку зі свого плаща.

Але потрясене, якого дізнав Спартак при паданю руки на землю, спричинило йому страшенний біль; він застогнав, порухав ся, з трудом отворив очи і поволи почав приходити до памяти. Біль позбавив його чутя, біль повернув йому свідомість.

Ледви Спартак опамятав ся і скупив свої гадки, сейчас зірвав ся на ноги і крикнув гірким, насмішливим голосом:

— Добрий герой з мене! Клену ся Юпітером, Спартак замінив ся в нездарну бабу! Наші братя гинуть під ударами жовнірів, наша справа перед самою виграною пропадає, а я омліваю.

З трудом удало ся Окноманови пересвідчити його, що все довкола спокійне, що вони приспіють ще на час, щоби уоружити глядіяторів, що його зімліне тревало не довше як

дві мінUTI і вкінци, що стан його руки був дуже небезпечний.

Кажучи те, Германець обв'язував сильно руку Спартака і при помочи крайки перев'язав її на грудях. Коли скінчив, сказав:

— Так будеш менше терпіти. А для Спартака вистане одна права рука, щоби бути непобідимим.

— Коби нам лише удало ся дістати мечі!
— відповів Тракієць і подав ся швидко до найблизшого дому школи.

На дворі стояли мовчки дві которги*) глядіяторів, які зараз пізнали Спартака і Окномана. В рядах озвали ся голоси радості і надії.

— Мовчати! — крикнув Спартак своїм сильним голосом.

— Мовчати! — повторив Окноман.

— Мовчіть і уважайте на порядок! тепер не пора на неумістні крики! — додав Спартак.

І коли настало глибоке мовчане, він запитав:

— Де ваші начальники і дорадники?

Вони радять в сусіднім домі, що робити, бо і школа окружена римськими військами і склади оружа мають сильну сторожу.

Я знаю про те, відповів Спартак і обернувши ся до Окномана, додав: — Підем туди до них.

Потім звернув ся ще до тисячки глядіяторів, зібраних на подвір'ю і сказав:

---

*) Одна которга числила 600 людей.

— На імя всіх богів неба і ада я приказую вам, захувати порядок і тишину.

Скоро ввійшли вони до салі, де при світлі кількох смолоскинів сиділо двіста наймужніших глядіяторів — члени головного совіта „Союза зноблених”.

— Спартак! — крикнуло триїцять людей, заскочених милою несподіванкою.

— Ми пропали! — сказав один з них.

— Ще ні — відповів Спартак, — коли нам удасться дістати в наші руки хоть один склад оружя.

Та чи зможемо ми се.

— Ми безоружні!

— Та й небавом нападуть на нас римські жовіри.

— І порубають нас а кусники...

— Маєте смолоскини? — запитав Спартак.

— Так, найдеся до триста пятьдесять, або чотиреста.

— Се буде вашим оружем! — крикнув Спартак, а очи його зясніли радостію. За хвильку він додав:

— Зі всіх десяти тисяч глядіяторів, що є в тій школі, ви без сумііву найхоробріші і найспальніші. Ви повинні довести нині, що ваші тошариші, вибравши вас начальниками, дійсно не помилили ся. Чи ви готові на все?

— На все! — відповіло одноголосно двіста глядіяторів.

— Чи ви безоружні будете навіть бороти ся зоруженими?

— Будемо! — крикнули ще з більшим запалом глядіятори.

— Коли так... то давайіте смолоскини, за-палимо їх і кшємо ся з ними на сторожу при найблизшій складі оружя, проженемо її, снали-мо двері і у нас буде тільки оружя, кільки по-треба до того, щоби віднести повнцу побіду. Ні! Ще не все пропало, коли у нас є віра і рі-шучість, або побідити, або вмерт!

Бліде лице відважного Тракіїця засіяло тоді якимсь особливим блеском. Його очі блестіли, з його постати пробивало ся одуше-влене. Віра, що розпалала того обезсиленого та утомленого чоловіка, швидко уділила ся і другим двіста глядіяторам, що зішли ся в тій салі.

Всі, як один муж, побігли за смолоскипа-ми, які за радою Спартака вже давно були приготовані і переховували ся по ріжних по-міщенях школи.

Коли начальники радпи ся, глядіятори стояли дальше мовчки на дворі і ждали на вислід нарад. Їх огортав то страх, то надія.

Але і Римляни не тратили часу даром. Во-ни окружили сильною сторожію всі склади оружя, заняли всі виходи зі школи і тепер зби-рав ся комендант повести останніх, знаменито озброєних 500 жовнірів, яких мав ще під ру-кою, вирост на глядіяторів, та присилувати їх, щоби розійшли ся. В тім самім часі, коли Спар-так. Окноман і товариші були вже готові, що-би вдерти ся на коритар, до якого виходили двері оружного складу, розніс ся серед нічної

тищини звук труб і коли мовчанка тревала дальше, окличник заявив, що коли глядіятери після третього завізвання труб не розійдуться, то військо розжене їх силою.

Спартак стояв короткий час нерухомо з задуманим страшним лицем, та з очима, спущеними в долину, як чоловік, що питає сам себе о раду. Вкінці він звернувся до своїх товаришів і сказав:

Коли доведеся нам захопити хоть один склад оружя, то найдені там мечі стануть на те, щоби заволодіти і прочими складами школи і ми побідимо. Коли-ж не успіємо, то лишаєся нам ще одно средство, щоби спасти нашу справу. Нехай частина провідників верне до наших товаришів, що ждуть на дворі і як вони не почувуть через чверть години нашої пісні, то нехай прикажуть всім розійтися мовчки на свої місця. Се буде знаком, що ми не могли добути оружя. В такому разі ми постараємося в якийсь небудь спосіб вирватися зі школи, дістанемося до найближшого шинку, узброїмося в то, що попаде в руки, поборемо всі перешкоди і в числі сто, чи шістьдесяти, чи трицятти, коротко кажучи всі, хто лишиться живим, зійдемо на гору Везувію і там підіймемо прапор повстання. Туди нехай до нас найкоротшою дорогою приходять всі наші братя, чи озброєні, чи безоружні, чи гурмою, чи поодинокі. Звідтам пічнеся війна всіх гноблених против гнобителів. А телер!... вперед!...

І разом з Окноманом він перший влетів

на коритар. В одній хвилі кинув ся він на жовнірів, яких начальник, старий каліка, однорукний жовнір, кричав, ждучи нападу: „Вперед Но! вперед... мерзени глядіятори! вперед...” Але не успів докінчити, бо Спартак витягнув свою руку, уоружену великим, горючим смолоскином і наніс йому тим удар просто в рот.

Старий жовнір заревів і відсунув ся. Спартак і Окноман, як голодні тигри, напали на жовнірів, разом з двома іншими товаришами, бо в вузкім коритарі годі було в однім ряді бороти ся більше як чотиром.

Скоро прогнали вони жовнірів від дверей. Сотка глядіяторів, узброєних смолоскинами, втиснула ся поволи до сінній і почала убивати жовнірів, з яких багато осліплених і обезоружених спасало ся утечою. Друга часть глядіяторів складала смолоскопи коло дверній оружного складу, щоби їх спалити і дістати ся в сей спосіб до внутра.

Тимчасом комендант велів трубіти третій раз і коли побачив, що глядіятори не розходять ся до своїх кімнат, приказав жовнірам кинути ся на безоружних.

Настала странна хвиля: воздух наповнив ся криками, проклонами і стопами; глядіятори попали в нелад від граду тяжких ударів, та почали відступати ся до різних виходів з подвіря з криком:

—Оружя! Оружя! Оружя!....

Але удари мечів падали на них дальше і небавом відступоване глядіяторів перемінло ся в утечу і в загальний заколот.

Коли в сей спосіб комендант розігнав глядіяторів, пішов зі своїм військом до складу оружя, до якого двері почали горіти. Коли побачив, що мечі нічого не вдіють проти смолюскінів, він приказав жовнірам уживати коши.

Товариші Спартак були приневолені подати ся взад, але що се були люди більше хоробрі і досвідчені, тому їх відворот відбував ся в порядку. Борючися проти Римлян смолюскінами, вони виїмали коня з тіл убитих і ранених, та пускали їх в рух з незвичайною зручністю.

Коли Спартак виїшов з коритаря, побачив на дворі безнадну утечу глядіяторів і по прошибаючих криках і стогах пізнав, що тут тепер все утрачене і що остає лише одна дорога спасеня. — видерти ся зі школи і втікати на гору Везувій.

І він крикнув сильним голосом:

— У кого є меч, пехай лише ся тут і боронить, як можна лише найдовше виходу перед жовнірами.

Невеличке число глядіяторів, яким удало ся в часі боротьби відібрати мечі від Римлян, згромадило ся коло коритаря і боронило його в розбучі.

— Ходіть за мною” — крикнув Спартак до прочих глядіяторів, вимахуюючи високо смолюсконом.

І разом з Окиноманом, скорим кроком пішов він до того місця стіни, де вузкі двері, що стояли не знати кілька літ заперті і зава-

лені, були тепер для глядіяторів самотнім виходом.

Але щоб спалити ті двері, треба було бждати пів години, а за той час могли жовніри завладіти коритарем і підійти в той спосіб до стіни. Розбити двері годі було без сокир і молотів. Щож робити? В який спосіб можна без сокир і молотів отворити сей вихід? В тім завважав Окноман марморний стовп і звертаючи ся до товаришів, крикнув: „Найсильніший пехай приїде сюди!”

Кількох глядіяторів вийшло наперед. Вибравши одного з них, що був такого великого росту, як він сам, крикнув Окноман, показуючи на стовп:

— Бери по, побачимо, яка в тебе сила! — і сам вхопив за стовп з другої сторони.

Оба піднесли ту величезну камінну брилу, розгойдали її з великим трудом та з цілою силою ударили нею в двері, які затріщали упали на землю і розлетіли ся на дрібні кусники. Глядіятори запалили свої смолоскипи, пішли за Спартаком вузкими дверима і опинили ся на вулиці.

Тихо і осторожно підійшли вони до недалекого шинку, якого властитель вийшов їм на зустріч.

— Ну, щож?... Які новини?... Як веде ся бійка?... — запитав він.

Але Спартак місто відповіді, різко сказав:

— Дай нам все оружє, яке лише найде ся в тебе а також всі знаряди, що в руках, приведених до розпуки людей, можуть стати смер-

тоносними.

По тих словах він підбіг до печі, та взяв рожен, а Окноман стягнув гак, що висів на стіні і набрав цілий сберемок колів, вил, ножів, кіс, потім оба вийшли зі шинку та стали роздавати се оружие товаришам.

Коли узброїли ся, Спартак першій, а за ним його товариші пустили ся в напрямі до гої вулиці, де стояли римські жовніри.

Варта не успіла ще дати знаку про небезпечність, як глядіятори кинули ся на Римлян з завзятем диких звірів та задавали їм немилосерні удари. валили. ранили. убивали.

То була бійка, що тревала лише короткій час, але глядіятори з такою силою та завзятістю нападали на своїх ворогів, що ті почали утікати.

Спартак, подумавши хвильку, сказав:

— Тепер половина з нас музять лишити су тут, щобн через пів години здержувати римських жовнірів, що можуть прийти на поміч, а за той час друга половина буде могла передертн ся через міську браму.

— Я лишу ся! — закликав Окноман.

— Ні! ти поведеш наших на Везувій, а я лишу ся тут.

— Сего ніколи не буде! Коли я умру, ти можеш вести війну дальше, але як би ти погіб, то все пропало.

— Йди ти! Йди ти, Спартаку! — кликнуло кілька голосів. — Ми лишимо ся тут з Окноманом.

В очах Спартака заблесли слези, на вид

тої благородної любови і привязаня. Він протягнув руку до Германця і сказав:

— Прощай!... Жду вас на Везувію!...

IX. На Везувії!

Не минуло дві години, як Спартак був вже зі своїм відділом за містом і підходив до двора одного багатого Римлянина. Коли задзвонив, вийшов до воріт старий Грек, на пів сонний, та сказав: „А щоби Юпітер скарав того нападника, що сміє вертати в так пізну пору. Не буду його жалувати і донесу про се завтра управителеви“.

— Най боги будуть милосерні для тебе і нехай помагають тобі у всіх починках! — відповів Спартак також по грецьки.

— Ми грядітори, Греки, такі раби, як і ти, вийшли з Кануї, щоби оновити загальну свободу. Тому отвори нам зараз і не зневолюй нас, ужити сили, бо інакше лихо буде з тобою!

Невідаєник отворив уста, вибалушив очі та стояв здеревілий і був подібний більше до мари, як до живого чоловіка.

Чи отвориш вже раз, трусливий старце, бо я прикажу сейчас виважити ворота!

— Не було що робити. Старець послухав. Коли чинше грядітори вийшли до двора, Спартак приказав заперти ворота і поставив коло них свою сторожу. Відтак велів він попросити управителя, уснокоїв його, що ані він, ані його нав не понесе ніякої шкоди, та попросив його, щоби він добровільно виметрив його

відділ в припаси, потрібні до життя.

Зараз винесено для глядіяторів з пивниць вино і поживу. На приказ Спартака, кождий з них взяв з собою припасів на три дні. Сам Спартак майже нічого не їв, хоть від доби ані не їв, ані не спочивав хотьби хвилину.

В тім дворі був між рабами один лікар Грек, що обовязаний був лічити невільників, а токож і пана, коли сей приїздив до двора. Лікар оглянув уважно руку Спартака, виправив на своє місце вивихнену кістку, обложив руку дощинками і обвязав її перевязкою. Відтак заявив він, що Спартак мусить конче відпочити, бо в противнім разі йому грозить запалене, тим більше, що він вже і тепер має пропасницю, яку спричинили утома і тревога останніх днів.

Спартак видав найточніші розпорядження, поклав ся до вигідної постелі та переспав до рана.

Коли він встав оживлений і скріплений сном, сонце освічувало вже своїми ясними лучами гарну літню палату і окрестні гори, що окружали її зі всіх сторін.

Коли вийшов на двір, зібрав перед домом всіх невільників, що служили тамошньому панови, та удав ся до вязниці, що містила ся при кождім римськім дворі. Там саджали за провини всіх рабів, що працювали звичайно в залізних ланцухах. Коли випустив з вязниці около 20 нещасливих невільників, та зняв з них ланцухи, тоді вернув ся разом з ними до прочих невільників і там в горячій, сильній

промові пояснив їм причину свого походу і ціль, для досягнення якої глядіятори посвятили своє жите.

— Хто з вас хоче бути вільним — так закінчив він свою промову — хто понад рабство висше ставить почесну смерть з мечем в руках, на полю борби, за свободу, хто почуває себе досить смілим, щоби в кожній хвилі наложити головою і настільки витревалим, щоби перстерпіти всі тягари і труди війни проти могутих Римлян, сей нехай бере в руки перше ліпше оружє і йде за нами!

Ся промова викликала глибоке вражине в душі тих нещасливих, понижених рабів. Серед одушевлених окликів і сліз радости більше як 80 людей вхопило за топори, вила, коси, та тризубці і зложило присягу, якою зобов'язували себе всі члени „Союза гноблених”.

Спартак уставив в ряд свій малий відділ, оглянув його і показало ся, що разом з тими, які щойно пристали до него, мав вже 150 людей.

О десятій годині рано відділ глядіяторів рушив дальше і по осьмогодиннім маршу підійшов до околиць города Неаполя, де на приказ Спартака, задержав ся на хуторі одного багатого Римлянина. Тут повторило ся те саме, що і в попереднім дворі. Відітхнувши, він вибрав ся в дальшу дорогу в супроводі нових п'ятьдесяти рабів і глядіяторів.

Цілу ніч йшов відділ наперед, оминаючи більші дороги, а продираючи ся лише стежками між полями і виноградками. По дорозі за-

держував ся у всіх дворах і хуторах, щоби вівзати до повстаня рабів і забрати оруже, яке лиш було.

Так підійшли вони до підніжя гори Везувія.

Коли Спартак опинив ся тут, почав уважно дивити ся на вершок, щоби пересвідчити ся чи стежка, по якій вони доси йшли, доходить аж до самого вершка гори. Але корчі, що ставали що раз то густійшими, в міру того, як глядіятори зближали ся до гори, не дозволяли йому оглянути крутої стежки. Тому рішив по розвазі Спартак вислати кількох звинних глядіяторів, щоби оглянули дорогу. А сам з більшою частию відділу почав обходити доокрестні двори і літні мешканя, та увільняв всюда рабів і збирав оруже.

Сімдесять людей лишило ся на місци, куди до полудня мали прибути всі прочі глядіятори.

Все зроблено так, як приказав вожд повставших рабів.

Коли післанці зійшли з вершка гори, застали вже на условленім місци Спартака, що успів за той час зібрати ще двіста рабів.

Тепер вже було у него 500 людей, з яких він утворив пять відділів, в кождім по сто людей. Перша сотка складала ся з наймолодших і найсильнійших глядіяторів, що добре уміли орудували оружем і були найліпше узброєні в мечі і копії. Начальників над ними, сотників і десятників, вибрав Спартак з поміж глядіяторів, що втікали з ним з Капуї бо він

знав їх вже довше і для того їм вповні довіряв.

Післанці розслідили, що дорога на гору є дуже крута і що при самім верху вона цілком щезає і що спинати ся дальше є дуже стрімко і трудно.

— Прецінь раз! — крикнув Спартак — по тільки неудачах боги починають нам помагати! Там, на тих верхах, де орли вють гнізда і де ховають ся звірі перед переслідуванем людей, там водружимо знамя свободи. Там розложимо ся табором і будемо ждати, поки не зберуть ся до нас наші брата. Ліпшого місця доля не могла нам дати. Вперед!

В тім часі, коли глядіятори по стежці спинали ся на верх Везувія, Спартак закликав до себе десять певних товаришів, заосмотрив їх в греші і приказав йти ріжними дорогами: тром до Риму, тром до Равенни, тром до Капуї, щоби повідомити товаришів в тих містах, **що Спартак з 500 жовнірами розтаборив ся на Везувію і взиває всіх, щоби як найскорше спішили до него, та разом бороли ся за свободу.**

По двох годинах тяжкого спинання відділ дістав ся на обширну поляну. Тут приказав Спартак задержати ся і підчас коли його товариші відпочивали, він обійшов поляну доокола і рішив, що її можна вибрати на місце під табор.

І справді, тяжко було найти догіднійше місце. З одної сторони притикала поляна до ряду високих, неприступних скал, з другої бу-

ла страшенна круча, по якій не то люди, але і дикі кози не могли ся вдирати на гору.

Таким способом вони могли сподівати ся нападу лишень з тої вузкої стежки, по якій самі прийшли.

Спартак післав зараз кількох людей до поблизького ліса по дрова, щоби на ніч розпалили костри, бо на такій висоті і при такім зимні по ночах було дуже холодно.

Відділ глядіяторів і рабів, утомлений походами послідних днів, попав скоро в глибокий сон і коли на небі засіяли перші звізди, то на цілій поляні панувала найбільша тишина. Костри, тріскаючи і палахкотячи, освічували **сплячих глядіяторів.**

Не спав один Спартак. Він сидів нерухомо на темній скалі, та дивив ся в даль. Його думки блукали далеко-далеко. Він згадав на свою рідну Тракію, на свої дитячі літа, на давне минуле щасте, що щезло, як сон. При тім спомині прибрало його лице спокійний і ясний вигляд, та небавом воно знов захмарило ся й посумніло. Він пригадав собі на часи римського нападу, на кроваві борби, на поражене Тракійців, на знищене свого дому та достатків і на рабство своєї родини...

Спартак стрепенув ся: йому здавало ся, що почув якийсь шелест. Він почав прислухувати ся, але кругом все було тихо і лише подуви гірського вітру від часу до часу колисали листем дерев.

Спартак звернув ся до костра, думаючи відпочити перед завтрішним днем і знов по-

чав прислухувати ся. — „На гору підходять жовніри!...” — промовив він. Колиж підійшов на кінець площі, нахилив ся наперед і сказав:

— Вже! Я не думав що так скоро!

Спартак не успів ще дійти до нічної сторожі, коли серед нічної тишини роздався чистий, дзвінкий голос вартівника, поставленого ним раніше.

— Хто йде?...

І зараз опісля проніс ся грімкий поклик:

— До оружя!

Вмить вартівна сторожа глядіяторів була на ногах. В тій хвильці підійшов до неї Спартак. Він держав в руці голий меч та сказав спокійно:

— На нас хочуть напасти, але з тої сторони не вийде на верх ані один.

— Ані один не вийде на верх, — повторили глядіятори, мов відгомін. Але яке було здивоване всіх, коли в відповідь на оклик вартівника, вони почули голос Окномана:

— Товариші! се я і наші братя!

Легко уявити собі радість Спартака. Він кинув ся на зустріч Окноманови і оба глядіятори почали обіймати ся, немов би не бачили ся багато літ.

— О, мій любий Окномане! — кликнув Спартак, — я не надіяв ся так скоро тебе побачити.

— Не думав і я — відповів Германець, та гладив русяве волосе Спартака і цілував його сердечно в лице.

Коли проминули перші хвилі радості, Окноман оповів, як підчас нічної борби коло школи погинуло майше тридцять його товаришів і як з прочих сто двайцяти лише частинці повело ся разом зійти ся і в ночі вибрати ся в дорогу.

Не дуже давно стрінули ся вони з одним із гонців, висланих Спартаком до Капуї, і від него дізнали ся, де Спартак і його товариші розложили ся табором. Велика була радість в таборі глядіяторів. До пізної ночі вели ся розмови та винитування товаришів, доки вони вдоволені і щасливі не уснули кріпким сном.

Рано оглянули Спартак і Окноман свої відділи, приказали наскладати по берегах поляни цілі купи каміня на случай нападу Римлян, та заосмотрити ся в дрова для кострів та в поживу. Так минув цілий день і слідувала ніч. Але над раном другого дня обудив глядіяторів кряк вартівників, які взивали їх до збруї.

Тепер дійсно приближало ся около тисячі римських жовнірів під начальним проводом Сервіліона. Скоро лише показало ся римське військо, глядіятори обкидали його градом каміня.

— Вперед! ради Юпітера вперед! Відважно! — кричав Сервіліон (ідучи на переді).

— За хвилю будемо ми в таборі тої зволочи і порубаємо її на кусники!

Не зважаючи на град каміня, що на них з гори летіло, Римляни посували ся на верх аж до самого валу, де остаточно могли вже ужити оружя.

Гамір і крик побільшали ся, борба ставала ся кровавою.

За той час стояв Спартак на вершку гори і наглядав над борбою.

Зором розумного полководця змірив він обі противні сторони і зрозумів, яку непростиму помилку зробив його противник, Сервіліон, ведучи до штурму свій відділ по вузькій стежці, де могло стати рядом не більше як десять людей, коли ціла проца овпа мусіла стояти бездільно під влучними ударами глядіяторів. Сейчас вихіснував він помилку Сервіліона і уставивши своїх жовнірів на цілім краю площі, приказав їм безнастанно кидати камінями на нападаючих Римлян. — За чверть години Римляни кинуть ся до утечі і ми порубаємо їх на кусники!

Се, що Спартак приповів, здійснило ся вповні.

Через той час, коли Сервіліон з кількома відважнішими старав ся перебити собі дорогу до табору глядіяторів, все проче військо стояло бездільне і безрадне під густим градом каміня.

Вскорі почав римський відділ хитати ся і подавати ся взад. Надармо домагав ся Сервіліон від своїх жовнірів неможливого; він приказав їм стояти на місци, не зважаючи на брили каміня, що падали на них зі всіх сторін.

В перших рядах наставало що раз більше замішане і вкінци ціле військо пустило ся в безладну утечу, при чім передні ряди тиснули ли задні, та не були в силі задержати ся до

самого підніжа гори. Глядіятори йшли слідом за ними. Коли римські жовніри добігли до вільного місця, Сервілій почав взивати їх до себе, але вони, переслідуювані глядіяторами, розбіглися на всі сторони і тільки тут і там удалося начальникам зібрати довкола себе невеличкі відділи. Та й ті не могли довго остоятися перед глядіяторами і коли погиб Сервілій від меча Спартака, Римляни почали поспішно утікати.

З тою хвилиною скінчила ся борба, а почала ся правдива різня.

Римське військо розбито. Більше як чотириста жовнірів лежало мертвих. Триста людей полонено і на приказ Спартака відібрано їм оружжя та пущено на волю. Глядіятори утратили не більше як триїцять убитих і начислили до пятьдесяти ранених.

Векорі вернули побідники до свого табору на Везувії, забравши з собою все оружжя Римлян.

Х. В засідці.

Вістка про поразене двох римських когорт рознесла ся блискавицею по всіх доколичних містах, та викликувала, всюди страх і тревогу.

Лише в однім Римі не придавано повстанню глядіяторів поважного значіння. Римський сенат був тоді зайнятий важнійними справами. На сході і заході узброїли ся проти Римлян їх сусіди і всі війська були вслані на грани-

На численні домагання міст, що лежали близько Везувія, римський сенат рішив вислати на глядіяторів шість когорт, с. е. близько три тисячі людей, під проводом славного і розумного полководця, Клявдія Глябра.

Заким Клявдії упорядкував свої когорти, військо глядіяторів бнстро росло на числі. Заволодівши Везувієм і сусідними рівнинами. Спартак що дня відбував зі своїм військом воєнні вирави. Він учив їх здвоювати ряди, лунити ся, творити боеві колюми і таке нище. З труб і рогів, відібраних від римських жовнірів, зложив він маленький відділ музикантів, та успів приготувити своє маленьке військо до неминучої борби. Від сусідних пастихув і рубачів дізнав ся Спартак, що Римляни зближають ся до його табору. Він мав дуже точні вісти про число своїх ворогів. Він розумів, що з тисячню своїх жовнірів він не буде в силі бороти ся на отвертім поліу проти трох тисяч Римлян і длятого рішив очікувати нападу в своїм таборі на Везувію. Здавало ся, що Клявдій дійсно збрав ся атакувати Спартака. Около полудня сотня легко уоружених римських піхотниців з обох сторін почала стежками підходити в гору. Коли Римляни приближали ся до табору глядіяторів, пустили туди ціду хмару стріл, але не спричинили більшої шкоди, бо віддалене було досить велике.

Та все таки кількох глядіяторів було раниених.

Спартак хотів вже кинути ся на римських стрільців, але вони скоренько відступили ся,

по видимому, зрікли ся напад на табор.

Клявдий післав їх на Везувії лише для того, щоб вивідати ся, чи глядіятори не покинули свого табору. Коли він пересвідчив ся, що вони все ще на горі, затер весело руки. Він зрозумів, що може побідити ворога його власним оружем.

— Миш в порі! За п'ять днів вони всі здадуть ся! — сказав він.

І лишивши у підніжжя гори дві когорти під проводом Мессалі, Клявдий пустив ся чотирма прочими когортами на верх, в напрямі до табору глядіяторів. Коли дійшов до того місця, відки починала ся вже одішока кручена і вузка стежка, по якій можна було спинати ся далше в гору, він приказав там своїм жовнірам розложити ся табором. Тимчасом і Мессалія повів свої когорти довкола гори і по кількох годинах станув по другій стороні гори. По дуже прикрій дорозі він підняв ся на гору до того місця, де обриви і урвища тамували дальшу дорогу і тут приказав стати табором.

На розсвіті другого дня, Спартак обходячи після звичаю, варту, завважав ворожий табор Мессалі. Він не міг бачити військ Клявдия, які розтаборили ся на противнім боці і були заслонені лісом, але мимо того, він відразу пізнав плян Глябрия.

Щоб пересвідчитися про правдивість свого здогаду, Спартак почав з двома сотками спускати ся стежкою в долину, та дуже скоро найшов на передню римську сторожу і по-

бачив досить великий римський табор.

При появі глядіяторів Римляни кинули ся наперед, та обениали стрілами відділ Спартака. Але пенцасний Тракієць, поражений гадкою про те, що він замкнений зі всіх сторін і що нехлибно мусить згинути, не рухав ся з місця і не замічав стріл, що літали довкола него зі свистом. Доперва слова одного десятиника опам'ятали його:

— Спартаку! Що приказуєш? Чи йти вперед і бороти ся, чи завертати?

— Завертати! завертати! — відповів сумно Тракієць.

Глядіятори почали скоро виходити на гору. Задумчиво і поволи йшов за ними Спартак, з деловою похитеною на груди.

Якийсь час гнали Римляни за глядіяторами, та обкидували їх стрілами, але вскорі на приказ свого начальника, вернули назад.

Коли Спартак дістав ся на площу, завізнав до себе Окномана і Арторикса. Він відвів їх на бік, показав їм римський табор, розложений по другій стороні гори і питав о раду, як видобути ся з того странного положення.

— Клян' ся вам, — сказав Окноман, — не лишає ся нічо, як кинути ся з лютостю диких звірів на сей, або той табор. Тисяч наших поляже, але дві сотні вибе ся на волю!

— Коли би се було лише можливе! — сказав Спартак.

— Щож тут неможливого? — запитав палкий Германець.

— Чи ти подумав про те, що новий воро-

жий табір розложений є як раз там, де вуз-ка стежка розширяє ся і творить поляну? Чи ти зрозумів се, що так з одної як і з другої сторони ми можемо бороти ся не більше, як по десяти людей в ряді? Щож нам з того, що нас є тисяч і двіста, коли в самій борбі може брати участь лише двацять людей.

Слова Спартака були так переконуючі, що Окноман похилив голову і зітхнув глибоко. Арторикс стояв також мовчки.

— Припасів є у нас лише на пять днів, — говорив дальше Спартак. — Щож потім?

Сім, вісім днів можна буде ще видержати, але опісля.

— Лишає ся один вихід: піддати ся, або умерти....

Положене сих людей було дуже прикре. Гадка, що в одній хвили резбиті надії і труди пяти літ. задавала їм невисказані муки. Пропала одинока ціль, одинока радість їх життя! Бачити такий сумний кінець справи тоді, коли здавало ся, що вони були вже близькі побіди!... Щож значила смерть поруч такого страшного нещастя?....

Спартак перший перервав ту страшну мовчанку.

— Підемо, — сказав він, — та оглянемо добре площу, а може найде ся ще який спосіб, щоби спасти ся і вийти з тої могили...

Коли підійшли до того місця, де левада припирала до незвичайно стрімкої кручі, всі три задержали ся, хочачи очима змірити її глибину, але зараз відступили зі страхом, по-

чувши заворот голови, на вид тої бездонної пропасти.

— Хиба одно каміне може скотити ся до дна, — сказав Спартак.

XI. Новий помисл Спартака.

Недалеко від вождів плело кількох молодших глядіяторів, лежачи на землі, з лозового прутя великі щити, та обвивало їх шкірою. Зір Спартака, що задумчиво глядів на всі сторони, спочив несподівано на глядіяторах і їх роботі.

Один з них обяснив Тракійцеві, що вони ладять з прутя щити для будучих товаришів, які можуть до них прийти.

— Нехай вам боги заплатять за таку братню любов для своїх товаришів! — кликнув Спартак.

Після короткої мовчанки, підчас якої Тракієць з любовію дивив ся на молодців, він запитав:

— А багато маєте ще шкіри?

— О ні! не більше, як на двацять щитів.

— Яка шкода, що нема шкіри!

— Кілько схочеш, дістанеш її, як лози в лісі! — замітив жартом один із глядіяторів.

Зір Спартака спочив знова на тім грубім, сильнім і гибкім прутю, що лежало маленькими купками.

Послідні слова глядіятора вразили його. Несподівана гадка мигнула йому в голові. Він нагнув ся до землі, взяв вязку прутя і радісно кликнув:

— О! клену Юпітером, ми спасені!

Окнеман і Арторикс звернули ся счудовані до Спартака.

— Що ти говориш?

— В чім бачив наше спасенє?

Спартак, що уважно оглядав пруте, звернув ся до товаришів і сказав:

— Братя! бачите се пруте? З него виплетемо ми величезну драбину. Одним кінцем привяжемо її до тої скали і по одному спустимо ся по черзі аж на дно пропасти, звідки зайдемо з заду Римлян і порубаємо їх на кусники.

Сумний усміх появив ся на устах товаришів Спартака.

Окнеман, киваючи головою, сказав:

— Спартаку, верзеш дурниці!

— Драбина, довша, як на 100 сяжнів! — озвав ся Арторикс з недовірем.

— Для тих, що сильно чого небудь бажають, нема чічого неможливого! — відповів Спартак.

— Нас тисяч двіста людей і за три години виплетемо таку драбину!

Він приказав **сейчас** чотиром сотням глядіяторів вибрати ся з сокирами до поблизького ліса і нарубати як найбільше лозини. Швидко вернули ся глядіятори з ліса з прутем. Сам Спартак показав, як треба пруте плести а як звязувати на драбину і робота закипіла.

Дві години перед заходом сонця була вже готова драбина, довга на сто трицять сяжнів. Тоді Спартак приказав її розвинути, щоби **наочно пересвідчити ся** про її тривкість. В міру того, як він дотикав ся і оглядав кожде звено,

глядіятори звивали драбину з другого кінця.

Коли смеркало ся, Спартак приказав потихенько виходити з табору, при чім кожда десятка мала звязати разом своє оружє, бо при спусканю, до якого они готовили ся, не було можливим, обтяжати себе оружєм. В тій ціли скручено із сукпяних имат довгий посторонок. Кожда десятка, що спускала ся на дно яру, мала сейчас на тім посторонку дістати своє оружє.

До одного кінця драбини були привязані два великі камені. Єї почали тихенько спускати в долину по кручі в ту бездонну пропасть.

Спартак привязав ті великі камені тому, бо хотів сиробувати тривкість драбити і крім того бажав удержати єї в спокою, щоби она, при сходженю на ній, не так дуже рухала ся.

Коли все було готове і нічна темнота почала поволн сповивати гору, перший Окноман почав ходити в долину. Германець зловив ся руками за вершок скали, до якої була сильно прикріплена драбина і повис ногами над безоднею. Він був трохи блідий, бо така незвичайна подорож в бездонну пропасть представляла для него цілком нову і незвістну небезпечність.

— Клену ся богами, що навіть найлекша танечниця не дуже радо заняли би тепер мое місце, — сказав він шутливо.

Спартак, нахиливши ся наперед, не спускав очий із свого приятеля, та слідив зі страхом за кождим рухом драбини. Лице його було бліде; здавало ся, що він цілий скупив ся в

тім слідженю.

Глядіятори, стовпившись на березі площі, не зводили очий з пропасти і зі скали, до якої була прикріплена драбина. Всі заховували глибоке мовчане і серед нічної тишини чути було лише скорий віддих тисячі і двох сот людий, яких жите і судьба залежали тепер від слабої, лозової илетїнки.

Повільне, правильне колихане драбини вказувало глядіяторам, кілько степенїв зробив Окноман. То колихане тревало около трех мінут, але ті три мінути видавали ся їм трома роками. Остаточно рух сиинив ся.

Тодї всі немов на коменду, звернули свої уха до пропасти і на кождім лиці малювало ся напружене вичікуване.

Минуло кілька хвилин. На цїлій площі не було чути найменшого звуку, найменшого шелесту. Вкінци роздав ся оклик, спершу тихий і неповний і потім що раз сильїйший і виразнїйший:

— С-л-у-х-а-й! С-л-у-х-а-й!...

Глибоке зітхане полекші вирвало ся параз з тисячки грудий, бо се був условлений знак, яким Окноман повідомив, що щасливо спустив ся на дно пропасти.

Тодї з більшою скоростію, заховуючи при тім найповнїйшу тишину, глядіятори один за другим спускали ся по тїй незвичайнїй дорозї яка тепер без сумнїву мала їх всіх вивести зі смерти до жита, із великого пораженя до світлої нобїди.

Близько 36 годин тревало то сходжене по

плетеній драбині і аж на другий день, з ранною зорею всі глядіятори нашли ся на дні пропасти.

Годі нам розказувати тут про ту вдячність, якою всі обсипали Спартака, що так чудесно спас їх всіх від нехибної погибели.

Але Тракієць візвав їх, щоби не робили шуму і приказав кожній сотні скрити ся між сусідними скалами і ждати там смерку ночі.

Безконечно довгим видав ся нетерпеливим глядіяторам сей день; але вкінци сонце стало хилити ся до заходу і почало смеркати. Тоді обі когорти глядіяторів вийшли із своїх засідок і дуже осторожно і тихо двигнули ся в дві противні сторони.

Одна під проводом Оксмана, пішла в напрямі до табору Клявдия, друга зі Спартаком, до табору Мессалі.

Підійшовши до римського табору, Тракієць покинув свою когорту і сам пішов до валу.

— Хто йде? — крикнув вартівник, що почув якийсь шелест. Спартак задержав ся і нічого не відповів.

Наступило знов мовчане, підчас якого римський вартівник уважно надслухував. Але все доокола було тихо.

В скорі почув Спартак кроки патрулі, що спішила сюди, щоби дізнати ся про те, що стало ся.

— Що стало ся? — запитав десятник, що проводив патрулею.

— Мені причув ся якийсь шум в тім вино-

граднику?

— Після оклику: „хто йде?“ чув ти що небудь?

— Ні, нічого, хотяй і як надслухував!

— Імовірно думаю, що шелест походить від якогось звіряти.

— Певно що так, а не від глядіяторів. Они там на горі і не втічуть нам.

— Не втічуть! Я чув, як наш полководець казав, що миш попала в лапку.

— О! будь в тім пересвідчений! Клявдий, старий кіт, і такій мишці, як Спартак, не втічи перед його пазурами.

— Справді так! Ще-що!

Знова настала мовчанка. Спартак, нерухомо стояв за корчем і сміяв ся з такої певности Римлянина.

— Так вважай добре і не бери лисиць за глядіяторів!

— За багато чести було би для глядіяторів! — сказав з насмішкою вартівник.

І знова розлягла ся тишина.

Тимчасом Спартак освоїв ся з темнотою та оглянув форму валу і окопів римського табору. Вибравши тим способом місце, догідне до нападу, він вернув ся потихо до свого відділу і повів його наперед. Коли глядіятори були вже досить близько від табору, шелест їх кроків звернув на себе увагу вартівника.

—Хто йде? — крикнув він голосом так наляканим, що тепер не було ніякого сумніву, що він не взяв глядіяторів за лисиці.

Не одержавши ніякої відповіді, він закричав:

— До оружя!

Але глядіятори бігцем кинули ся наперед, скочили в рів і вискочивши з незвичайною зручністю один другому на плечі, в одній хвилині передерли ся на вал, та почали через частокіл перескакувати до римського табору.

Римляни спали кріпким сном і цілком не надіяли ся нападку ворогів, запертих, як они думали, на вершкуну Везувія і неспосібних, щоби розірвати залізний перстень, яким они їх окружили. Не диво тому, що они ошоломлені не ставили майже ніякого опору сильному натискови глядіяторів, які немов розбурханий потік, продерли ся через задні ворота, та на право і на ліво нищили переляканих, безоружних, та на пів сонних жовнірів.

По не довгім часі чути було в цілім римськїм таборі стони ранених, крики, проклони, прошеня о помилване, голоси тревоги. Се не була борба, а кровава різня, в якій, в несповна пів години, було понад чотиреста жовнірів убитих, а прочі зі страхом розбігли ся на всі сторони.

Не більше як сорок відважнійших жовнірів під проводом Мессалї, старало ся спинити напір глядіяторів, в надїї, що всі, які втікають, підуть за їх приміром і они знов пічнуть бїї. На передї тої маленької горстки боров ся і сам Мессалїя, та своїм приміром заохочував жовнірів і визивав Спартака, з яким хотїв змірити ся на мечі.

— Гей, Спартаку, ти підлий вожде мерзенних грабителів, де ти? Кудя ти скрив ся? Може не сьмієш змїряти ся своїм мечем вільного горожанина?

Мимо шуму, гамору, зоїку та бренькоту оружя, що розносило ся по таборі, Спартак почув наглий визив Римлянина, розіхав сильними руками густу товпу своїх жовнірів, та голосно крикнув:

— Ти римський грабителю, ти сину грабителів, відклич назад свою лайку, она о богато лїнше пристала до тебе, як до мене. Чув, собако, ось і я! Чого тобі потреба?

Оба противники кинули ся на себе з піднесеними мечами.

З незвичайною швидкістю відбив Спартак удар Римлянина, в одній хвилі вибив йому з рук щит і наніс йому так сильний удар по шоломі, що нещасливий, оголомшений Мессалія повалив ся на землю. Смерть нехибно була би його постигла; але Спартак здержав меч вже над його головою і сказав:

— Йди, молодче, і розкажи всім, як мерземний глядіатор дарував тобі жите!

По кількох минутах всі Римляни, що відважили ся противити ся, були перебиті. Цїлий табор дістав ся в руки побідників.

Рівночасно повторило ся майже те саме на другій стороні гори, в таборі Клявдія. аТм Окноман зі своєю когортою панав несподівано і пагло на табор Римлян і заняв його по страшнім проливі крови.

Таким способом, завдяки Спартака, тисяч

глядяторів віднесло ще світлішу перемогу над трьома тисячами римських жовнірів, з поміж яких тисяч людей згинувло підчас боротьби, а решті розбіглися, лишавши переможцям зброю, припаси живої сили і прапори.

На другий день обидва відділи глядяторів злучилися в таборі Клявдія.

Бігко собі уявити, з якою швидкістю рознеслася по всіх містах Італії вістка про нашу перемогу Спартака. З Капуї, де була школа, глядятори гурмами утікали до табору Тракійця.

Впротягу двадцяти днів прибуло їх майже чотири тисячі, так що під проводом Спартака найшлося вже майже шість тисяч людей.

Між тим, що в Римі всі були заняті важливішими справами, поразка Клявдія викликала не аби який гомін. І народ і сенат зарівно уважали це соромом для римського імені, що римське військо, яке заволоділо цілим сенатом, носить поразку від рабів.

ХІІ. Під Ноллею.

Між тим глядятори звернулися до поблизу міста Ноллі і зажадали від нього добровільної здачі, обіцяючи жителям і їх майну повну безпеку.

Налікані прибутем непростих гостей, мешканці зібралися на майдані і почали нараджувати, що мають робити. Одні радили піддатися, але більшість не згодила на це і рішила, боротися до останньої краплі крові. Вони вислали гонців до Риму і до інших міст, домагаючись як найшвидшої допомоги. Але всі

ті гонці дістали ся в руки Спартака. Самі жителі міста, що вже відвикли від оружя, не могли ані години устояти ся перед напором глядіаторів і місто було здобуте. Глядіатори, подраженні опором, почали різати і грабити.

Хотяй Спартак строго приказав своїм жовнірам, щоби обходили ся лагідно з побідженими та хотяй його слово було святе для всіх глядіаторів, однак они не були в силі оперти ся, так як неможуть оперти ся ніякі війська тій горячквій жадобі кроти і нищення, яка огортає їх, коли стрінуть ся з опором тоді, як они самі виставляють на небезпечність власне жите і бачуть смерть своїх товаришів.

Спартак кинув ся по улицях города, та уживав всіх заходів, щоби спинити пролив крови і грабіжи. Завдяки своїм помічникам, йому удало ся остаточно завести лад. В скорі опісля звук труб почав скликати глядіаторів на мійський майдан.

Коли всі зібрали ся, Спартак вийшов наперед і серед загальної тишини заявив своїм товаришам, що він не хоче бути провідником розбійників і грабителів, що він покликав їх на те, щоби вибороти для них волю, а не для грабежи, що вже і без того їх зовуть злодіями і убійцями і коли они своїм поведенєм ствердять сі призвища, тоді не буде їх ніхто називати иншим іменем.

Глядіатори, з похиленою в діл головою, слухали тих справедливих докорів вожда. Але в міру того, як продовжала ся його проста, але горяча промова, в рядах що раз частійше

відзивали ся голоси жалю і покаяння. Вкінці глядітори не витримали, кинули ся наперед, оточили Спартака і цілуючи його руки, просили, щоби простив їм, та обіцяли від тепер у всім його слухати.

Два місяці стояв Спартак під Ноллею, та безпесташо приучував воєнного діла своїх товаришів, яких число дійшло до осьми тисяч.

При кінці другого місяця прибула йому несподівано підмога з Риму. Одному з товаришів Спартака, Галійцеві, Крисови, що лишив ся в Римі, удало ся зібрати дві тисячі глядіторів і мимо бачного надзору, якому підлягали тепер всі глядігорські школи по цілій Італії, він вивів їх тайком з міста і привів до Спартака.

Велика була радість цілого війська, а особливо Спартака, коли він побачив Креса, якого любив, як брата.

Нових товаришів сейчас узброєно. Разом з трема тисячами інших жовнірів утворили они другий легіон, під проводом Креса. Першим легіоном проводив Германець, Окноман. Спартака вибрано серед загальної радості головним вождом цілого війська.

В два дні по прибуттю Креса, розвідчики донесли Спартакови, що з Риму йде на них величезне військо під проводом звісного полководця, Варинія.

Короткою промовою він одушевив своїх товаришів і рушив по прикрих, пілних дорогах на стрічу ворогови.

По двох днях глядіятори заняли сильне місце на тій самій дорозі, по якій мав переходити Фурий зі своїм віськом.

Ледво зішло сонце, освічуючи своїми багровими лучами золотисті лани і зелені виноградники, коли з за гір показав ся римський відділ.

Щоби не дати йому часу уставити ся в боєві ряди, глядіятори кинули ся зі всіх сторін на своїх противників.

Римляни бороли ся хоробро і розпучливо. По цілім полю розносили ся: сухий стукіт ударяючих о себе щитів бренькіт мечів і дикі крики борців.

З пів години бороли ся обі сторони з рівною хоробростію і відвагою. Але Римлян було дуже мало в порівнаню з глядіяторами і тому не могли вони видержати довго їх бішеного натиску. Дуже скоро почали жовніри Фурия, напірані зі всіх сторін, подавати ся і небавом кинули ся в безладну утечу. Однак мало з них спасло ся. Окружені зі всіх сторін страшним перстеном мечів, Римляни майже всі згнули. Між погибшими був також Фурий.

Лишивши своему війську кілька годин до відпочинку, Спартак небавом рушив на стрічу Варинієви. Через день розвідчики донесли йому, що римське військо зближає ся, і він, устанивши військо в боєвий ряд, кинув ся нагально на ворога.

ХІІІ. Нові перемоги.

Вариній був спосібним полководцем. Він служив вже 25 літ в римській армії. Його військо складалося з восьми тисяч людей, молодих, сильних і добре уоружених піхотимців та їзців. Зібравши як найточніші вісти про глядіаторський табор, він рішився поділити своє військо на дві частини і повести його двома дорогами, щоби рівночасно з двох сторін напасти на глядіаторів.

Під проводом Фурия мала частина його відділу кинути ся на глядіаторів з переду тоді, коли він сам ударить з заду. Таким способом він надіявся конечно розбити глядіаторів.

Плян сей був дуже гарний, але лише тоді, коли би Спартак не був задумав покинути свого табору. Та Вариній уважав Спартака мерзенним рабом, що не є спосібним до якої небудь воєнної прозірливости.

Тимчасом Тракієць, дізнавшись від розвідників, що Вариній розділив своє військо і вислав його різними дорогами, сейчас догадався про його намір.

Не марнуючи ані хвилини, він рішив, кинути ся в середину, між оба відділи і розбити одного по другім скорше, чим они зможуть злучити ся.

Одною із замітних прикмет Спартака, яко полководця, була бистрота, з якою він уявляв собі обставини свого положення, обчислював, відгадував, що треба йому робити, і скоро здійснював свої рішення. Таксамо поступив він і тепер.

І настала страшна, кровава борба, що тривала цілий день. Галляни бороли ся з незвичайною хоробрістю, але напірані тричі сильнішим ворогом, почали з заходом сонця безладно завертати. Глядіятори ударили на них з новою силою і в скорі перемінило ся **завертане** в правдиву утечу. Спартак приказав кінноті гнати за утікаючими.

В тій борбі погибло більше як дві тисячі Римлян, а з півтора тисяча було ранених. Не мало дістало ся також в полон, але Спартак, відобравши їм оружжя, пустив всіх на волю.

Шкоди глядіяторів були теж досить значні; з рядів згинуло вісімсот борців.

З розпукою почав Вариній збирати **останки свого розбитого** війська, але дізнавши ся про поранене Фурия, він швидко подав ся до Риму, проклинаючи глядіяторів і нарікаючи на всіх богів неба і ада.

Коли, таким способом відніс Спартак дві світлі побіди над Римлянами, звернув ся до Капуї, щоби вибороти волю для пяти тисяч глядіяторів, що все ще були замкнені в школі.

Розложивши ся табором, під мурами міста, він вислав до сенату послів, та домагав ся **свобідного виходу** для своїх увязнених товаришів. Коли би того жаданя не сповнено, Спартак загрозив сенатови, що здобуде силою місто, віддасть його на ласку огню і меча, та вигубить всіх жителів без ріжниць гіку і пола. Вість про побіди Тракійця дійшла вже до Капуї і наповнила страхом серця всіх горожан.

Тому рішили сенатори, почувши жаданя і

грозьби Спартака, сповнити його просьбу. Надармо почав начальник міста обясняти наляканим сенаторам, що грозьби Тракійця не є нічим иншим, як пустою чванливістю, обчисленою на трусливість і несвідомість товпи. Він доказував їм, що нема найменшої можливости, щоби він здобув приступом місто, забезпечене так високими мурами, як Капуя і що глядіятори ніколи не відважать ся на подібний поступок, який був-би нерозумом з їх сторони. Але страх отуманив цілком голови сенаторів і не дозволив їм зрозуміти справедливости слів начальника. Всі вони зіскочили разом зі своїх місць та почали кричати, що начальник зійшов з ума; що глядіятори здобули Ноллю, хоть було тоді у них менше війська і гірше уоруженого, а мимо сего, заняли они місто в двох годинах і віддали його на ласку огню і меча; що сенатри не думають для примхи начальника пезволити рабувати свої дома і вирубувати свої родини; що навіть ліпше і безпечнійше для самого міста вислати тих пять тисяч глядіяторів, за якими треба все пильно слідити.

Таким способом пять тисяч глядіяторів, запертих в мурах школи, виведено за місто. Они удали ся сейчас до табору Спартака. Тут стрічено їх з неописаною радостію. Їх сейчас узброєно і они утворили третій легіон.

Коли вернули до свого табору під Ноллю, Спартака стрінула мила несподіванка: він застав там свою сестру Мирцю. Тракієць обняв її, та серед радісних сліз покривав її лице поцілуями. Молода дівчина цілувала також

горяче лице, руки, одіж брата, та повторяла перериваним від сліз голосом:

— О Спартаку! О, мій дороженький! Кілько я перемучила ся через тебе! Як я бояла ся! Від тої хвилі, коли почала ся та страшна боротьба, я не зазнала ані на хвилю спокою. Я все думала, що може ти ранений, що може я тобі потрібна?... Бо ніхто, мій найдорозший Спартаку, не мігби тебе пильнувати, якби се тобі лучило ся... І я цілими днями плакала і просила мою добру паню, щоби пзвонила мені піти до тебе... і она пустила мене. Нехай Юпітер по віки має в своїй опіці ту добру жінку... она мене пустила і дарувала в додатку свободу. Я вже тепер Спартаку не рабиня... і можу лишити ся на віки з тобою.

В часі того дитячого лебедія, молода дівчина то плакала, то усміхала ся до брата.

Під Ноллею стояв Спартак цілий місяць, та обучував що раз то нові товпи рабів, які прибували до него зі всіх міст Італії.

Тимчасом Римляни вислали протів глядіаторів нове військо з триїцяти тисячами людей, та поручили провід над ними Орестови. Але і сей не був шасливійший від своїх попередників. Спартакови удало ся окружити його зі всіх стрін і Римляни потерпіли велике поражене. Сім тисяч людей згинуло на полю бою, а чотири тисячі взятѡ в полон.

XIV. Посол сенату.

Коли здо Риму дійшла вість про поражене Ореста, сум огорнув жителів міста. Римляни

побачили, що мають до діла не з нікчемним повстанем рабів, але зі справжньою, та при тім небезпечною війною. В самій річі вони мусіли узнати Спартака незвичайно здібним полководцем, що уміє вихіснувати найменшу необачність ворога, а браку жовнірів не могло бути у него тому, бо в Італії було багато мільонів рабів. Тому рішив сенат поручити ведене війни обом конзулям*). Але сенат рішив перед дальшим веденем війни, вступити в переговори зі Спартаком. Та справа була дуже трудна. З одної сторони вести переговори міг чоловік дуже розумний, з другої сторони сенат уважав пониженом для чести Риму, вислати знатнішу особу для переговорів з рабами, які, після їх гадки, були навіть недостойні назви чоловіка. Мимо того один з конзулів рішив ся, під чужим іменем, вибрати ся до табору повставших рабів.

В місяць після нової побіди Спартак стояв табором зі своїм військом близько Везувія. Він що й но вернув ся з воєнних вправ, коли йому донесли, що післанець римського сенату просить о дозвіл, побачити ся з ним.

— О, клену ся Юпітером, — крикнув Спартак і його очи запалали невисказаною радостию — римська гордість упала дуже низько, коли

---

*) Конзулів вибирав нарід що року і до них належала верховна власть над цілою державою і над військом. Звичайно конзулі йшли на війну лише на слу-чай поважної небезпечности для держави.

сенат не соромить ся вести переговори з погордженим глядіятором!

Відтак звернув ся він до одного з десятників і сказав:

— Возьми з собою кількох жовнірів і приведи сюди Римлянина.

По кількох хвилях посол сенату і чотирох його товаришів з завязаними очима приведено до шатра Спартака.

— Привіт наш тобі Спартаку! — промовив посол, кланяючи ся вождю глядіяторів.

— Привіт і тобі, Римлянине! — відповів Спартак.

— Я хочу поговорити з тобою на самоті.

— Добре, поговоримо на самоті, — сказав Спартак і приказав всім відійти.

Коли вони лишили ся самі, за дозволом Спартака, Римлянин зичв перенаску і оглянувши ся доокола, не міг здержати ся, щоби не виявити свого зачудованя. Він ніяк не сподівав ся застати такий лад в таборі рабів.

— Клену ся Юпітером, — додав він, — ти родив ся не на те, щоби бути глядіятором.

— Так само, як і тих сїмдесять тисяч нещасливих, яких табор ти бачиш перед собою, так само, як ті мільони вільних людей, яких ви обернули в рабів!

— Рабство існувало з давен давна, — відповів Римлянин. — Зі своєї природи є чоловік для чоловіка вовком. Вір мені, Спартаку твій плян чесний, так як і твоя душа, але він ніколи не здійснить ся. Доки люди живуть на зем-

ли, все були і будуть свободні і раби.

— Ні! — крикнув горячо Спартак, — не все так було. Доки кожний працював на своїй землі і жив з праці рук своїх, всі були рівні і не було ані панів, ані рабів! Але коли навіть приймемо те, що ти думаєш, що нерівність між людьми є доконечною, то хиба з того слідує, що одні мусять бути рабами других? Не вжеж так мусить бути, щоби побідники насичували ся видом глядіяторської різни між побідженими? Чи звірська жадоба крові може бути також справедливо і богами приказано?

Настала досить довга хвиль мовчання, під час якої Римлянин не міг найти слів на відповідь Тракійцеві. Спартак перший перервав мовчане.

За чим прийшов? — запитав він Римлянина.

— Я, Кай Ралля, римський шляхтич; прислав мене до тебе конзуль Люкуль з двома предложениями.

Спартак ледви помітно усміхнувся і запитав:

— Якеж перше?

— Випусти нам за певним окупом наших жовнірів, яких ти в часі остатньої боротьби забрав в полон.

— Я згоджу ся випустити вам чотири тисячі полонених, коли даєте мені за них десять тисяч добрих мечів і десять тисяч щитів.

— Як? — запитав Римлянин, — ти домагаєш ся, щоби ми самі дали тобі оруже, яким

ти будеш воювати проти нас!

— Так, так, і кажу наперед, що воно має бути найліпшого рода, зроблене у ваших власних робітнях, для того, що я мушу узброїти два нові легіони.

— Клену ся Юпітером, — крикнув Римлянин, не тямлючи себе з гніву, — ти сам імовірно не знаєш, що говориш! Ти не дістанеш оружя, повторяю тобі, не дістанеш! Держи собі своїх полонених.

— Добре! — відповів Спартак спокійно. — А тепер скажи мені, яке друге пропозити конзуля, Люкуля?

Післанець мовчав якийсь час, стараючи ся успокоїти себе.

Вкінці промовив він облестним голосом:

— Конзуль поручив пропозити тобі покінчене війни.

— Аж так! — дивувався Спартак. — А то на яких услівях?

Сенат зробить тебе римським шляхтичем, позволить тобі оженити ся з Римлянкою, з якою забажаєш, а відтак можеш вибирати: коли хочеш відзнак на воєннім полі, то можеш виправити ся яко полководець в похід проти сусідних народів. Коли ж ти бажаєш тихого родинного щастя, то дістанеш місце губернатора в однім із підчинених Римлянам міст. З тобою буде твоя сестра Мирня.

Спартак встав. Він був блідий, згідна усмішка, викривила його уста, а блискучі очі були звернені на Римлянина.

Після довгого мовчання він запитав майже шепотом:

— А мої товариші?

— Мають зложити оруже і розійти ся: раби до своїх панів, глядіятори до шкіл!

І... все покінечене? — запитав Спартак, по воли вимовляючи кожде слово.

Сенат готов все забути і простити.

— Велике спасибіг йому! — крикнув насмішливо Спартак. — Який великодушний, який милосерний ваш сенат.

— Що? — промовив гордо Римлянин. — Сенат повинен був розпняти всіх тих збунтованих рабів, а місто того він прощає їм, і сего тобі ще мало?

— О! противно за багато! Сенат прощає побідоносному ворогови! Се дійсно великодушно!

— Значить ся, ти не цїниш тої чести, яку тобі оказує сенат, коли хоче тебе, варвара і погордженого глядіятора іменувати римським намістником?

Після хвиливого мовчання, Спартак сказав з горечію:

— І так, я цїлих вісім літ трудив ся для тої святої великої, справедливої, святої справи, наражав ся на всякі можливі небезпечности, тисяч разів важив своєю головою; я зібрав під прапор волі сімдесять тисяч моїх нещасних товаришів, я вів їх тільки разів до побіди і то все для того, щоби їм одної погідної днини сказати: наші побіди не побіди, а поражєня;

воля, для якої призивав сюди, — се пустий звук; вертайте до своїх панів і гніть знова шию під ярмо, а плечі під нагайку!

Оба якийсь час мовчали. Відтак Спартак запитав того римського посла:

— А що буде, коли глядіятори не послухають моїх просьб та рад і не схочуть розійтись.

— Тоді, — говорив поволи і затинаючи ся посол опускаючи при тім очи, — тоді... такому спосібному полководцеві як ти... не буде се тяжко... таж ти се зробиш в дійсности для їх добра... Ти можеш завести військо в небезпечне місце...

— Де конзуль Люкуль, — докінчував за Римлянина Спартак, кусаючи свої уста до крові в скритій лютости — буде ждати на него зі своїми легіонами, отружить його і присилує волею-неволею зложити оружє і навіть потім може собі припише славу тої легкої побіди? Чи так? Відповідай!...

Римлянин ще низше похилив голову і мовчав.

— Відповідай, чи так? — крикнув Спартак громовим голосом, від якого здригнув ся римський посол.

Він підніс очи на Спартака, та лице його палало таким диким гнівом, що він мимоволі подав ся в зад.

— О! — закричав Тракієць, даючи волю своїй лютости, — дякуй всім богам неба, що мерзенний глядіятор уміє шанувати святі права послів! Та низький і підлий чоловіче, поді-

бний до твого сенату і до всіх твоїх патрициїв. Ти явив ся сюда на те, щоби піддати мені зраду, найпідлійшу зраду, яку лише чоловік може придумати! Ти не повстидав ся підлостію діпняти того, чого не можеш осягнути силою оружя!

— Ей варваре! — крикнув обурений посол, відступаючи ся два кроки, та вліплюючи уважно очи в Спартака, — ти здає ся забув, з ким говориш?

— Ні! Люкулю, конзуле римський, не я, але ти забув, де ти і з ким говориш! Ти думав, що я тебе не пізнаю? Нікчемний! Під чужим іменем, ти прийшов сюди, щоби спокусити мене до зради, думаючи що я, так як ти, спосібний до всякої підлоти? Іди, верни ся до Риму, збери нові війська і приходи змірити ся зі мною в отвертім бою! Там, коли лише будеш мав відвагу стати напротив мене лице в лице, там дам я тобі відповідь, достойну твоїх нікчемних предложень!

— Не вжеж ти, нещасний глупче, — відповів конзуль з погордою, — не вжеж ти надієш ся довго видержати напір наших легіонів? Не вжеж ти думаєш остаточно побідити могутність і щасте Риму?

— Я надію ся вивести з Італії і завести до вітчизни ті громади безправних рабів і звідтам підняти проти вас всі угнетені народи, — відповів Спартак.

Відтак, приказуючим рухом, він велів конзулеви відійти.

— Слухай, римський конзулю, — сказав Тракієць, коли конзуль, вже відвернув ся, що би відійти; — я знаю, що ви розпняли тих з моїх жовнірів, які понали в ваш полон, в часі останної війни; я упереджую вас, що коли в протягу двадцяти днів не доставите мені ору-
жя, якого я жадаю, то чотири тисячі ваших жовнірів, яких я забрав в полон, будуть та-
кож розпняті!

— Як?... Ти відважиш ся?.... — закричав конзуль і поблід.

— Все є дозволене з такими людьми, як ви! — крикнув Спартак. — Тепер іди!

Тракієць лишив ся сам і довго ходив по шатрі, затоплений в сумних та тяжких гад-
ках.

Аж по кількох годинах він приказав при-
кликати до себе Крися, Окномана, та інших
начальників своїх легіонів і оповів їм про
прихід римського конзуля до їх табору і про-
свою з ним розмову.

Всі глядіатори сердечно дякували Спарта-
кови за його непохитне і благородне поведе-
нє та відійшли з найбільшим поважанем і при-
вязанем до свого приятеля і начального во-
жда.

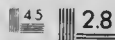
XV. Підозріня Окномана.

Військо Спартака росло не з кождим днем,
але з кожною годиною. В скорі находило ся
під його прапором до 70 тисяч піхоти, а вісім
тисяч кавалерії. Многі з провідників гляді-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

45

50

56

63

71

80

90

100

112

125

140

160

180

200

225

250

280

315

360

400

450

500

560

630

710

800

900

1000

1120

1250

1400

1600

1800

2000

2250

2500

2800

3150

3600

4000

4500

5000

5600

6300

7100

8000

9000

10000

11200

12500

14000

16000

18000

20000

22500

25000

28000

31500

36000

40000

45000

50000

56000

63000

71000

80000

90000

100000

112000

125000

140000

160000

180000

200000

225000

250000

280000

315000

360000

400000

450000

500000

560000

630000

710000

800000

900000

1000000

1120000

1250000

1400000

1600000

1800000

2000000

2250000

2500000

2800000

3150000

3600000

4000000

4500000

5000000

5600000

6300000

7100000

8000000

9000000

10000000

11200000

12500000

14000000

16000000

18000000

20000000

22500000

25000000

28000000

31500000

36000000

40000000

45000000

50000000

56000000

63000000

71000000

80000000

90000000

100000000

112000000

125000000

140000000

160000000

180000000

200000000

225000000

250000000

280000000

315000000

360000000

400000000

450000000

500000000

560000000

630000000

710000000

800000000

900000000

1000000000

1120000000

1250000000

1400000000

1600000000

1800000000

2000000000

2250000000

2500000000

2800000000

3150000000

3600000000

4000000000

4500000000

5000000000

5600000000

6300000000

7100000000

8000000000

9000000000

10000000000

11200000000

12500000000

14000000000

16000000000

18000000000

20000000000

22500000000

25000000000

28000000000

31500000000

36000000000

40000000000

45000000000

50000000000

56000000000

63000000000

71000000000

80000000000

90000000000

100000000000

112000000000

125000000000

140000000000

160000000000

180000000000

200000000000

225000000000

250000000000

280000000000

315000000000

360000000000

400000000000

450000000000

500000000000

560000000000

630000000000

710000000000

800000000000

900000000000

1000000000000

1120000000000

1250000000000

1400000000000

1600000000000

1800000000000

2000000000000

2250000000000

2500000000000

2800000000000

3150000000000

3600000000000

4000000000000

4500000000000

5000000000000

5600000000000

6300000000000

7100000000000

8000000000000

9000000000000

10000000000000

11200000000000

12500000000000

14000000000000

16000000000000

18000000000000

20000000000000

22500000000000

25000000000000

28000000000000

31500000000000

36000000000000

40000000000000

45000000000000

50000000000000

56000000000000

63000000000000

71000000000000

80000000000000

90000000000000

100000000000000

112000000000000

125000000000000

140000000000000

160000000000000

180000000000000

200000000000000

225000000000000

250000000000000

280000000000000

315000000000000

360000000000000

400000000000000

450000000000000

500000000000000

560000000000000

630000000000000

710000000000000

800000000000000

900000000000000

1000000000000000

1120000000000000

1250000000000000

1400000000000000

1600000000000000

1800000000000000

2000000000000000

2250000000000000

25000

яторського війська уважали можливим вирушити на Рим і здобути його силою.

Але Спартак зрозумів, що похід на Рим був би погибеллю для цілої справи. Не раз вже великі полководці того часу, хочай мали з четверо сильніше військо, надармо старалися здобути се місто і все потерпіли поразене.

Війна з Римлянами могла бути успішною лише тоді, коли би Спартакови повелося, вибрати ся зі своїм військом з Італії на північ і підняти всі многочисленні народи, що стогнали під жостоким ярмом Римлян. Лише злученими силами могли би вони розірвати ті залізні кайдани, якими вони були сковані.

Знаючи про все те, Спартак зібрав провідників на воєнну раду, розказав їм подрібно про свій плян і горячо переконував їх, щоби не марнували часу і сейчас вирушили з Італії.

З великим трудом удалося йому наклонити на свою сторону начальників легіонів і небавом ціле військо рушило на північ.

Найбільше невдоволеним зі всіх задля того рішення був Окноман. Однак він, хоч і против волі, підчинився рішенню більшости.

Коли по девятьох днях глядіятори розложилися табором коло Камерина, дізналися від розвідників, що один з конзулів з сильним військом стоїть перед ними, спиняючи їм дальшу дорогу, коли рівночасно другий з меншими силами находить ся з заду. Тим способом найшлися глядіятори між двома силь-

ними арміями і Спартакови, будь що будь, треба було боронити ся скорше, чим римські війська успіють злучити ся.

Тому він рішив ся, над раном виступити з цілим військом на зустріч найблизшого конзуля, Лентуля, і коли розібе його військо, кинути ся сейчас на другого.

Роздавши всі потрібні прикази, Спартак пішов до свого шатра, та зі смерком потонув цілий табор в глибокім сні.

Не спав один Окноман.

Хоть він підчинив ся загальному рішеню вождів, однак мимо того він був пересвідчений, що тепер була найдогіднійша пора, іти на Рим і одним нападом його до тла розбити. Не будучи в силі зрозуміти, як мудрий і великий був плян Спартака, він думав, що Тракієць сповняє несправиму помилку, коли відводить військо подальше від Риму.

Поволи почала до його серця закрадати ся безумна гадка, що Спартак робить се свідомо, підкуплений Римлянами. Підозріне се зросло головно тоді, коли він дізнав ся, що війська конзулів окружили їх зі всіх сторін.

Сеї ночі, про яку ми говоримо, Окноман бисто ходив по своїм шатрі та обдумував, як би то випередити мниму зраду Спартака.

— Ну, ні! клену ся на всіх богів, — шепотів він, — я не дозволю повести себе на забій разом з моїми хоробрими легіонами. Ні... нині ще, сейчас заберу ся з табору зрадника.

В скорі звук труб побудив сплячих гляді-

яторів і вони швидко стали вибігати зі своїх шатер і уставляти ся в боєвий ряд. Перший вибіг Спартак і запитав ся, що стало ся.

— Певно Римляни! — відповів хтось.

— Як? З відки? Яким способом? — питав поражений Тракієць. Але знаючи, що на війні все можливе, він поспішно узброїв ся і пішов в напрямі до воріт табору.

Там дізнав ся він, що Окноман виводить свої легіони і що прочі легіони збирають ся їти за його приміром, думаючи, що приказ виходу дав сам Спартак.

— Щоби се значило! — крикнув Тракієць і підійшов до свого приятеля.

— Окномане! Що ти робиш? Що стало ся? Куди ти йдеш? — кричав Спартак з далека.

— Йду проч з табору зрадника, ... відповів спокійним і сильним голосом Германець, — і кожний, хто не хоче, щоби його передали в руки ворогів, повинен втікати з відти і разом зі мною їти на Рим.

— Про яку зраду ти говориш? На кого на тьякаєш? — запитав Спартак.

— Про тебе говорю, на тебе натякаю, — відповів Окноман. — Ми повстали проти Риму, і я хочу їти на Рим і цілком не думаю вести свого війська за границю, щоби ти на дорозі передав нас в руки ворогів і щоби Римляни порубали нас на кусники.

— Клену ся Юпітером, — крикнув Спартак, не тямлячи себе з гніву, — коли ти шут-

куєш, то твій жарт буде тебе дорого коштувати.

— Я не шуткую, клену ся на всіх богів, я говорю те, що думаю.

— То ти уважаєш мене зрадником? — сказав Спартак глухим голосом.

— Не лише уважаю, але і обявлю се перед цілим військом.

— Ти брешеш, мерзенний пиянице! — крикнув Спартак громовим голосом, добув з пожем свій грізний меч і кинув ся на Окномана.

Окноман стиснув острогами коня і кинув ся також на Спартака з обнаженим мечем. Але Крис вхопив за уздечку коня Германця, відвів його на бік в тім самім часі, коли другі, що окружили його, вирвали йому меч.

— Окномане, коли ти дісно не стратив розуму, як се можна думати по твоїх словах, то ти сам зрадник, підкуплений римським золотом! — закричав Крис.

— Клену ся всім богами неба і ада, що лише чоловік підкуплений Римлянами, може поступити собі так, як ти поступаєш!...

В тій хвилі підійшов Спартак до Окномана і сховав спокійно свій меч до ножен. Кілька хвилин він мовчки дивив ся в лице Германця і вкінці сказав:

— Коли би хто небудь другий проголосив те, що ти недавно сказав, він був би вже давно мертвим. Тут в грі якийсь диявольський підступ, що без сумніву походить з Риму. Можеш відійти. Покинь справу твоїх братів і твої

прапори! А я тут, перед лицем твоїх легіонів і цілого війська, божусь на тлінні останки мого батька, на пам'ять моєї матери, на голову сестри, на все, що є святим на землі, що я не лише не провинився в підлоті, якою ти мені докоряєш, але навіть не розумію, про що ти говориш. Коли би я хоть одним помислом зрадив справу визволення наших братів, то нехай спалить мене на попіл блискавиця Юпітера, нехай моє ім'я перейде між потомків з позірним пятном зради, нехай воно буде прокляте з роду в рід, з покоління в покоління!

Ся присяга, виголошена сильним і гримким голосом, в якому звучала правда, викликала на всіх глибоке враження, а навіть, як здавалося, на легковірній Окноманії. Але в тій хвилині, на другім кінці табору, рознісся несподівано звук труб. Всі зжахнулися.

— Що се значить? О, боги! Се сигнал наших легіонів. — крикнув Крис.

— О, боги! — закричав Спартак та поблід як полотно, — невжеж ще один легіон утікає?

Спартак і Крис підбігли до воріт і побачили сотню германських їздців, які спішилися, щоби дігнати свій легіон. Побачивши обох начальників, вони кричали:

— Ось Спартак!

— Ось зрадник!

— Убиймо його!

х

І взявши за луки, вони пустили на них град стріл. Ледви Спартак і Крис успіли заклонитися щитами, на які впало кілька стріл.

А Крис, кинувши ся наперед, щоби собою за-
слонити свого приятеля Спартака, крикнув
до него:

— Іменем нашої справи заклинаю тебе:
„спасай ся!”

Одним скоком перескочив Спартак через
широкий рів, що находив ся недалеко і побіг
до табору через поле. Крис пішов за його
приміром, не гаячи ані хвилі часу. Германські
їздці кинули ся за ними, але побачивши пе-
ред собою рів, завернули коний і поїхали на-
перед.

Цілу ніч ходив Спартак по своїм шатрі
там і назад, затоплений в чорних і сумних дум-
ках. На рівні непокоїла його гадка про незро-
зумілу зраду Окномана і про судьбу десяти
тисяч глядіяторів, що утікли разом з ним.

Коли лише почало свитати, Спартак при-
казав вибирати ся з табору і рушив напротив
римських військ, якими проводив Лентуль. В
недалекій показали ся за валом Римляни. Про ви-
слід борби годі було сумнівати ся. Маючи ар-
мію, майже два рази так велику, Спартак, до
яких трох годин окружив легіони Лентуля зі
всіх сторін і Римляни, мимо своєї великої хоро-
брости мусіли скоро відступати.

Тракієць, завваживши замішане ворогів,
станув лично на чолі номічного відділу і на-
пав Римлян з такою бистротою, що їх ряди
в найбільшій неладі почали утікати до свого
табору.

Але глядіятори пігнали за ними, заволо-

діли їх табором, принасамці, знаменами і цілою касою конзуля.

Мимо радості, викликаної тою новою перемогою, все ще не покидала Спартака тривожна гадка про судьбу двох германських легіонів. Він боявся, щоби конзуль Гелій, дізнавшись про відділене двох легіонів глядіаторів, не вихиснував нагоди і не відніс над ними легкої і певної перемоги. Тому на другий зараз день, до світа, повів Спартак всі свої війська в слід за Окноманом.

Але в часі, в якому Тракієць посувався по гірських каменистих стежках, Гелій з тридцять тисячним військом успів оточити Окномана.

Настала жорстока і кровава боротьба. В протязі двох годин Германці, одушевлені приміром свого вождя, Окномана, хоробро відержували напір тричі сильнішого ворога. Але бачучи, що нема вже для них спасення, Германці рішили дорого продати своє життя.

Після страшною оборони вони згинули всі до одного, наносячи Римлянам тяжкі втрати. Один із останніх погіб Окноман, що власною рукою убив одного начальника і багато римських жовнірів.

Оточений купою трупів, він довго боровся, не зважаючи на множество ран. Вкінці поцілений кількома копіями в плечі, він з шаленим криком повалився мертвий на землю.

Римляни не успіли ще зібрати свого помішаного в боротьбі війська, коли сильний звук

труб дав їм знати, про зближене нового во-рога. Був ним Спартак.

Хоть як спішили глядіятори на поміч Окноманови, мимо того не застали вони вже при житю ані одного із десяти тисяч товаришів, і їм оставало ся хиба, пімстити ся за своїх братів. Не даючи ані хвилі відпочинку своїм утомленим військам, Спартак повів їх проти Римлян.

Так люто, як дикі звірі, ударили глядіятори на ворогів і вскорі кинуло ся військо Гелія до утечі.

Чотирнайцять тисяч його війська лягло на полю бою, а сам конзуль, ранений, спас ся лише завдяки бистроті свого коня. Незначні останки його армії розбігли ся в великім неладі на всі сторони.

Радість глядіяторів з нагоди такої світлої побіди була замрачена згадкою про загибель двох германських легіонів і Спартак, місто торжества радости, назначив на той день у своїм війську сумні поминки.

На другий день після побіди заняли ся глядіятори похороном тіл убитих їх товаришів. Все поле було покрите великими кострами, на яких після тодішного звичаю Римлян, палено тіла покійних.

Труп Окномана зложено на окремім кострі. Спартак поцілував кілька разів свого погибшого приятеля і дряжачим від сліз голо-сом виголосив над ним похоронну промову, в якій підносив його безграничну хоробрість.

честність і щирість. Відтак взяв до рук смолоски і сам запалив костир.

XV. Проти волі Спартака.

Тут відпочивав Спартак кілька неділь, а зібравши ще три легіони рабів, пустив ся знов на північ, щоби тим способом здійснити свій плян і вивести військо з Італії. Але послідні блискучі побіди, які глядіятори віднесли, завдяки воєнному таланови Спартака, зробили їх гордими і зарозумілими. Вони ще горячійше, як перед тим, бажали рушити на Рим. Крім того, многі з начальників, що були лише на стілько спосібні, що добре вивняли прикази, уважали себе в глибині душі висшими від Спартака і завидували йому слави. Інших дразнила строга карність, заведена в армії, а вони мріли про грабежи, та розбої. Одним словом, почали ся колотнечі і невдоволення.

Тому, коли Спартак одержав вість про зближене римського війська і зібрав начальників для обдуманя нового воєнного пляну, один з них, спустивши очи в долину, промовив нерішучо:

— Боротись ми готові, але йти з Італії, як ти собі того бажаш, не думаємо.

— Що?! — крикнув прибитий Спартак. — що ти сказав?!

— Він сказав, що сім легіонів хоче іти на Рим.

— А! — крикнув Спартак з гнівом, з яко-

го пробивала ся глибока печаль, — знов супротивлене! Чи мало з вас, нерозумні, страшного приміру нещасливого Окномана! Клену ся богами, ви або божевільні, або зрадники!

Глядіятори понуро мовчали.

— Ну, гарно! — сказав Тракієць, — ми стоїмо перед ворогом і доки він ще не розбитий, мусите мене безусловно слухати. Потім нехай справу ціле військо розсудить. А тепер ідіть!

А відтак додав приказуючим голосом.

— А стережіть ся найменшого непослуху в часі походу, або бою, бо хто перший промовить непокірне слово, згине від того меча, який ще ніколи не схибив!...

Мовчки розійшли ся начальники до своїх відділів.

— Третого дня, після описаної нами розмови, Спартак відніс знов побіду над Римлянами.

В скорі опісля уставило ся ціле глядіяторське військо на величезній рівнині, щоби рішити, чи треба продовжати похід, чи вертати назад на Рим.

В короткій, але в глибоко відчутій промові, пояснив Спартак всі користи, яких надіяв ся зі свого пляну.

— Коли я раджу вам покинути Італію — сказав він на кінці, — то лише длятого, бо я горячо пересвідчений, що сей край буде могилою для глядіяторів, так само, як був могилою для всіх чужинців, що коли небудь бороли

ся на його почві. — Він закінчив торжественною присягою, що не руководить ся нічим, лише добром глядіяторів. Нехай військо рішить. А він, чи на становищі вожда, чи простого жовніра, лишить ся разом з ними і радо готов згинути разом зі своїми братами, коли того забажають боги.

Не уснів ще Тракієць скінчити своєї промови, коли один з тих, що завидували Спартакowi, почав переконувати глядіяторів, що тепер є найліпша пора йти на Рим, його конечно знищити, а через те спасти ся від ненавистного ярма.

— На Рим! На Рим! — роздали ся оклики зі всіх сторін.

Коли почато числити голоси, показало ся, що за предложеном Спартака було всего двацять тисяч людей, коли тимчасом 50 тисяч хотіло йти на Рим.

Легко собі уявити, як огірченим був Спартак таким несподіваним рішенням, бо він бачив в поході на Рим загибель всіх своїх надій і бажань.

Довго стояв він з похиленою на груди головою, не кажучи ані слова. Вкінці звернув своє бліде лице до Криса, що був так само засумований, та сказав з огірченням:

— Нема що казати, на більше довіре заслужив я собі між своїм військом, після тільки трудів, небезпечностей і терпінь!

Він постояв мовчки ще кілька хвилин, відтак звернув ся до легіонів, що очікували

його відповіді і сильним голосом промовив:

— Добре! я піддаю ся вашій волі і йду з вами на Рим, лише не як ваш вожд, але як простий жовнір. Вибірайте на моє місце другого вожда!

Ні, ні, клену ся богами! ти мусиш лишити ся нашим вождом, бо між нами нема другого тобі рівного! — сказав один.

— Виберім знов Спартака нашим вождом! — крикнув другий.

Спартака хочемо на вожда! Спартака на вожда! — закричали всі сімдесят тисяч глядiatorів, як один чоловік.

— Ні! Ні защо в світі! Я є проти походу на Рим і не вірю в його удачу! А в що я не вірю, до того не можу вас вести! Виберіть одного з тих, що обіцяють вам побіду!

— Ти нашим вождом! Ти нашим вождом! — кричали легіони. Але Спартак не хотів навіть чути і відійшов до свого шатра.

Тоді пішли всі начальники до него, та просили, щоби прийняв знов верховну власть, обіцяючи ві всім йому повинувати ся, коли лише він згодить ся вести їх на Рим.

Тронутий об'явом такої однудушної любови і прихильности, Спартак уступив остаточно і звертаючи ся до начальників, сказав:

— Ви сего бажаєте? Нехай буде по вашому. Я лишаю ся вашим вождом. Не обіцяю вести вас до побіди, бо не вірю в неї. Але зроблю все, щоби віддалити порожене.

Таким способом, Спартак був приневоле-

ний взяти ся за діло, яке уважав неможливим і в якого успіх не вірив.

XVII. Зрада.

Вість про намірений похід глядіаторів на Рим викликала в столиці Італії страшну тривогу.

Скликано надзвичайні збори сенату, на яких рішено завізвати до Риму найліпших полководців, що були в тім часі заняті війною з сусідними племенами. Якраз тоді прибув до Риму Марко Крас, один із знатнійших римських полководців, щоби зібрати стотисячне військо для продовжування війни з сусідами. Сенат з радістю поручив йому покінчити ту понижаючу для гордості Римлян війну з рабами.

Марко Крас, зібравши потрібне військо, вибрав ся скоро в похід, та розложив ся табором недалеко від глядіаторів. А що сили по обох сторонах були рівні, тому довго вимпнали оба полководці рішучу боротьбу. Лише тут і там лучали ся малі бійки, а Спартакови удало ся, між иншим розбити доволі значний римський відділ, що відділив ся від головного війська.

Вкінці придумав Тракієць дуже смілий плян, що мав йому безсумнівну принести побіду над ворогом. Він рішив вислати з табору Криса 30 тисячами війська і розпустити поголоску, що він з Крисом посварив ся. Колиб Марко Крас про се дізнав ся і напав на Спар-

така, Крис мав завернути ся та з заду напасти на Римлян.

Хитрість Спартака була би без сумніву удала ся, коли би саме тоді не появила ся була найпідлійша зрада в таборі глядіяторів.

Серед темної ночі, коли всі Римляни спали, один з окруження Марка Краса збудив його, та повідомив, що якийсь посол від глядіяторів бажає сейчас з ним розмовити ся на самоті в дуже важній справі.

Був се раб, що з личної мести проти Спартака рішив передати своїх братів в руки ворога. Зрадник розповів римському полководцеві про плян Тракійця і звістив йому також, де розтаборить ся відділ Криса.

Марко Крас вихіснував ту важну вість і тої самої ночі повів свої війська на те місце, куди на другий день мав прибути Крис.

Коли трийцятьтисячне військо глядіяторів прибуло ранком на означене місце, побачило, що його зі всіх сторін оточили Римляни. Тут закипів страшний бій.

Дикі голоси борючих ся, бренькіт оружя, стони і зойки умираючих перервали віковичну тишину сеї пустинної місцевости.

Крис обходив своє військо і загірав його. По обох сторонах бороли ся з рівним завязатем. Противники убивали один другого, падали на землю, не уступаючи ані на крок. Кілька годин тревала різня. Глядіятори, оточені зі всіх сторін тричи сильнішим військом, не могли надіяти ся побіди, але рішили, оскі-

лько можливо, найдорозше продати свою кров. Одинокую слабу надію покладали вони на те, що Спартак прибуде їм на поміч зі своїм військом. Однак видячи погибель свого війська, Крис звернув свій зір в ту сторону, з якої міг появи́ти ся Спартак, і промовив дрожачим голосом:

— Спартаку, ти не приспієш, ані щоби снасти нас, ані щоби німстити ся за нашу погибель. Бідний товаришу! Як тяжко буде тобі на серцю, коли побачиш, що так страшно винищено 30 тисяч твоїх найхоробрі́йших товаришів.

Відтак звернув ся він до кількох товаришів, що рознучливо боро́ли ся разом з ним, і сказав:

— Братя! Прийшла пора смерти! — Стинувши сильно в руках мечі, вони кинули ся наперед з окликом:

— Гей Римляни, ви хоробрі лише тоді, коли йде вас трох на одного! Виходіть же, не бійте ся, тепер на одного з нас, може стати вас п'ятьох!

Рознучливо боро́ла ся та горстка хоробрих лицарів, які ражені десятками ударів з переду, з заду і з боків, всі вскорі полягли. Погиб там і Крис, якого тіло пере́мінило ся в одну велику рану.

— Нехай... побіда... по давньому не покидає твоїх прапорів... Спартаку! — прошептав він і умер.

Так покінчила ся страшна боротьба, в якій

погибло трийцять тисяч глядіяторів і десять тисяч Римлян.

Лише вісім сот невільників, по більшій часті ранених, попало в полон, а Марко Крас, приказав їх для більшого постраху, розпняти здовж великої дороги.

XVIII. Мечь.

Тимчасом Спартак, не знаючи про зраду, ждав цілий день на вісти від Крися. Який же страх обняв його, коли під вечір прибіг до него гонець з вісттю про несподіваний напад Римлян на відділ Крися.

— Боги ада! — закричав він і поблід як полотно.

— На коний! На коний! В похід! Крис погибає! 30 тисяч наших братів гине під ударами ворогів! Я з кіннотою полечу наперед! А ви спішіть за мною, летіть, молю вас!

Коли приїхав зі своєю кіннотою на поле борби, застав лише брили трупів.

— О мої нещасливі братя! О мій дорогий Крися! — крикнув Спартак і закривши лице руками гірко заплакав.

Глядіятори, з похиленими на груди головами, стояли довкола свого вожда і довго ніхто з них не важив ся перервати риданя сего могутнього чоловіка. Вкінці один з них підїхав до него і сказав:

— Будь сильним в тім нещастю, благородний наш вожде.

— О, Крися! О мій дорогий брате! — пов-

торяв Спартак крізь рісні слези.

Довго бродили глядіятори по тій долині смерти аж вкінци Спартак найшов окровавленого трупа Криси. Тільки лице його не було покалічене і задержало навіть по смерти вигляд незвичайної хоробрости.

Спартак припав до грудий свого помершого побратима, та лебедів крізь слези:

— О, мій дорогий друже! З далека від мене погиб ти жертвою підлої зради і мені не удало ся ані прийти тобі на поміч, ані відомстити ся за тебе на ворогах.

Він взяв на плечі окровавлене тіло глядіятора, заніс його до ріки, обмив його рани, загорнув в свій плащ і сильно привязав до хрента свого коня.

Не успіли глядіятори переїхати ще кілька сяжнів дороги, коли побачили страшне видовище. На кождім з дерев, що росли по обох сторонах великої дороги, висів один труп. Се були раби, яких Римляни в часі послідної боротьби забрали в полон. В числі повішених пізнав Спартак одного з найліпших начальників глядіяторського війська, покритого двадцяти ранами, та многих інших своїх товаришів.

На вид такого страшного злочину, Спартак закрив очи хусткою, заскреготав зубами і закричав з болю і лютости, як ранений лев:

— Га, ви вішаєте полонених! Добре! Кров за кров, смерть за смерть, муки за муки! Клену ся, що від нині буду вішати всіх поло-

нених Римлян як паршивих собак!

По повороті з поля битви Спартак переїс свій табор в гірські просмики, де Римляни не могли користати зі своєї численної перемоги.

— Тут вивів Спартак своє військо на широке поле, уставив його довкола великого костра, на яким лежало тіло Криси, та приказав ввести в середину того колеса знатніших полонених Римлян.

Одна половина була перебрана за Самнітів, друга за Тракійців. Коли вони уставили ся напротив себе, Спартак обернув ся до них і промовив так голосно, щоби його могло почути ціле військо:

— Благородні молодці! Ви належите до визначніших родин, що славні є на цілий світ зі свого грабіжництва, зради та насилля. Ви рішили ся взяти за мечі і змірити ся з силами з низькими та мерзенними рабами. Але ті мерзенні раби оказали ся сильнішими, та хоробрішими від вас. Ви не надаєте ся до війни, тому забавте тепер нас глядіаторським боєм. Ви тільки разів любували ся в цирках вашого Риму, як ті нещасливі звірята в людській подобі різали один другого; ви тільки разів опускали палець в долину, щоби подивити ся, як буде добитий нещасливий глядіатор, так забавте хочайі годинку тих, що вас забавляли через ціле жите!

Сильний диявольський крик радости вирвав ся з грудий всіх п'ятдесяти тисяч невольни-

ків, коли Спартак скінчив свою промову. Їх очі заіскрилися дикою, безграничною радістю. Сей день, сей глядіаторський бій знатніших Римлян був местию за всі пониження, яким вони підлягали, за ганьбу, за нелюдське щоденне братоубійство, на яке їх засуджувано.

Вони могли хоть раз в життю насититися видом взаємного убивання тих, що до сеї пори насичувалися лише різнею других; вони були в силі хоть на хвилю повернути гордих Римлян в глядіаторів, щоби налюбуватися їх борбою, насититися їх ганьблячою смертю. О, все те було для бідних глядіаторів чимсь великим, і недостиженим.

Се нелюдське тровлене людий людьми, яке понижало достоїнство чоловіка, було між глядіаторами цілком зрозуміле і ясне. Глядіатори, пригноблені своїми терніями, своїми кривдами і своїх рідни, громад і товаришів, не могли бачити у визначніших Римлян нічого иншого крім заклятих ворогів, яких належало як найбільше винищити, щоби було ліпше для рабів. Глядіатори не розуміли і не могли розуміти, що Римляни є так само людьми як і вони. Для них Римлянин був ненавистним ворогом, гнобителем, віковичним катом, якого для загальної свободи, для власного життя, треба конче знищити.

Довго зборонялися щасливі Римляни, аж вкінці зневолено їх кинутися взаємно на себе і почати завзятий, смертельний бій.

За пів години 300 благородних молодців лежало на землі в цілїм морю крові.

— О, як солодка і як справедлива месть!
— крикнув з вдоволенем Спартак, що слїдив за кожним рухом тої кровавої борби.

XIX. Остатний бій Спартака.

Не минув місяць від смерті Криси, як в глядіаторськїм таборі почали ся знов колотнечі, які скінчили ся відлученем кількох легіонів.

Сили Спартака зменшали ся, коли тимчасом на поміч Маркови Красови двигнули ся всі війська, та всі, що найліпші римські полководці.

Тракієць зрозумів своє страшне положенє, однак він рішив ся таки поспробувати щастя перед тим, заки нові легіони зможуть Красови прийти на поміч.

Він приказав трубіти, щоби зібрати ціле військo, потім вивів його в поле.

Те саме зробив і римський полководець. Противники уставили ся проти себе.

Спартак, переходячи перед своїми легіонами, промовив:

— Братя! Від нинішного бою залежить ціла наша судьба. З заду зближає ся до нас полководець Люкуль. З боку загрожує нам Помпей; перед нами є Крас. Треба конче розбити Краса, щоби відтак кинути ся на Помпея, або всім разом згинуть тут на місци, як пристойть хоробрим жовнірам. Братя! Не усту-

пати ані на крок! Смерть, або перемога!

Так промовив Спартак. Сейчас підведено до него його улюбленого коня, незвичайної краси, що служив йому вже більше року. На вид сего красного сотворіня, він виняв з ножів свій меч, вбив його в груди свого любимця, та крикнув на ціле поле:

— Нині не треба вже мені коня; як я буду переможцем, то виберу собі найліпшого з коней ворогів; переможений не буду потребував коней, ані нині, ані завтра, ані коли небудь, ніколи!

Глядіятори зрозуміли грізний зміст його слів, та почали в него домагати ся, щоби вів їх на Римлян.

На знак Спартака, затрубіли труби; ціле військо рушило ся.

Люто кинули ся глядіятори на Римлян... Битва була страшна і тревала цілий день. Під вечір Римляни оточили зі всіх сторін ворога, тричі слабшого. В сей спосіб утратили глядіятори всяку надію на спасенє. В тій хвили не бажали перемоги, але жадоба мести одушевляла глядіяторів.

Ліве і праве крило, тиснене двічі і тричі сильнішими військами Римлян, значно подало ся назад. Лише середина, де боров ся Спартак, остоявала ся перед напором ворога.

Настав вечер, а борба продовжала ся далше, але скупляла ся вже на кількох місцях, де очайдушно бороли ся громади хоробрих глядіяторів,

В тім часі Спартак не лише не уступив ані на крок, але з тисячю глядіяторів, що окружали його, врізав ся клином в ряди римського легіона.

Сумерк ночі заляг вже поле бою, а Римляни хотяй віднесли вже остаточно побіду, мусіли все ще бороти ся, та бороти ся.

Зійшов місяць і освітив своїми блідими лучами цілу ту страшну картину кровавого побоевища.

Понад трийцять тисяч глядіяторів, лежало мертвих на переміну з вісімнайцяти тисячами Римлян на великій просторій рівнині. Бій скінчив ся.

Шіснайцять тисяч глядіяторів в розсипці, купками, та маленькими відділами утікло в сусідні ліси, та гори.

На однім лише місци дзвеніли дальше мечі і розлягали ся дикі голоси борців.

Там кілька соток людей, скуплених коло Спартака, уперто бороли ся дальше з таким завзятем, якого, здає ся не могло нічо зломити.

Місяць підняв ся високо на небо. Битва зближала ся до кінця. Два послідні товариші Спартака згинули.

Спартак, окружений ворогами зі всіх сторін, та покритий ранами, все ще боронив ся посеред накопичених трупів. Як блискавиця мигав його грізний меч, і один за другим падали всі, хто зближав ся лише до него і хотів на него напасти. Вкінци стріла, пущена в Спа-

ртака, з віддалення пяти кроків, ранила його тяжко в ліву ногу. Він упав на коліна, і оперши ся плечима о стіну трупів, заслонив себе щитом і боронив ся дальше. Поцілений семи, чи восьми стрілами, пущеними в него рівночасно з ріжних сторін, він упав на взнак та вмер.

Довго стояли довкола него счудовані Римляни, що бачили, як він боров ся від початку битви до кінця.

Так закінчив своє жите сей незвичайний чоловік. Великий военний талан, великий ум, безмежна хоробрість лучили ся в нім з рідкою скромністю і безкористію, та зробили його не лише першим полководцем, але і найліпшим чоловіком того часу.

XX. Над трупом брата.

По двох годинах забрали ся Римляни до свого табору. Зловіщу тишину побоєвища переривали лиш естони ранених, що умирали під купами трупів.

Якийсь лицар бродить по майдані, з трудом переходячи скрізь безчисленні трупи.

Хотяй поволи, та все таки приближає ся він до того місця, де борба тревала найдовше. Тут він задержує ся нахиляє ся до землі, та починає оглядати трупа Спартака.

Тоді упав він на коліна, підніс його русяву голову і довго не зводив з неї очий.

Луч світла місяця упав на прекрасне лице убитого. Лицар припав до него і заляв ся

горячими слізми...

. . . Се була Мирця. Ще вечером велів Спартак, відвести її подальше від місця битви, знаючи, що йому прийдець ся умерти в бою. Він не хотів, щоби вона була свідком його смерти.

Хотяй зі слезами, Мирця покорила ся волі брата, але тепер, коли вже все було покінчене, вона в одежі жовніра вернула ся, щоби в останне глянути на дорогі черти лица.

-- Спартаку, братчику мій найдорозший! — голосила вона крізь слези, окриваючи його лице поцілуями. — Що вони зробили з тобою! Кілько ран, о боги! Кілько крови!

—Вже ніколи не побачу твоїх добрих очий, мій милий, сердечний брате! Ніколи зже не почую твого ласкавого голосу! О, Сп. . . ку, прощай, пращай на віки.

По тих словах вона виняла з ножен кинджал Спартака і сильною рукою вбила собі його в груди. Кров бризнула цюрком з рани. Вона обняла сильно свого дорогого брата, та прошептала:

— Хочу поділити ся з тобою твоєю долею, о мій милий, мій сердечний брате...

Вона почала тратити свідомість, удар був смертельний. Обнявши ще сильнійше Спартака, вона притулила ся устами до його уст, та застигла на віки в довгім, останнім поцілуєм.

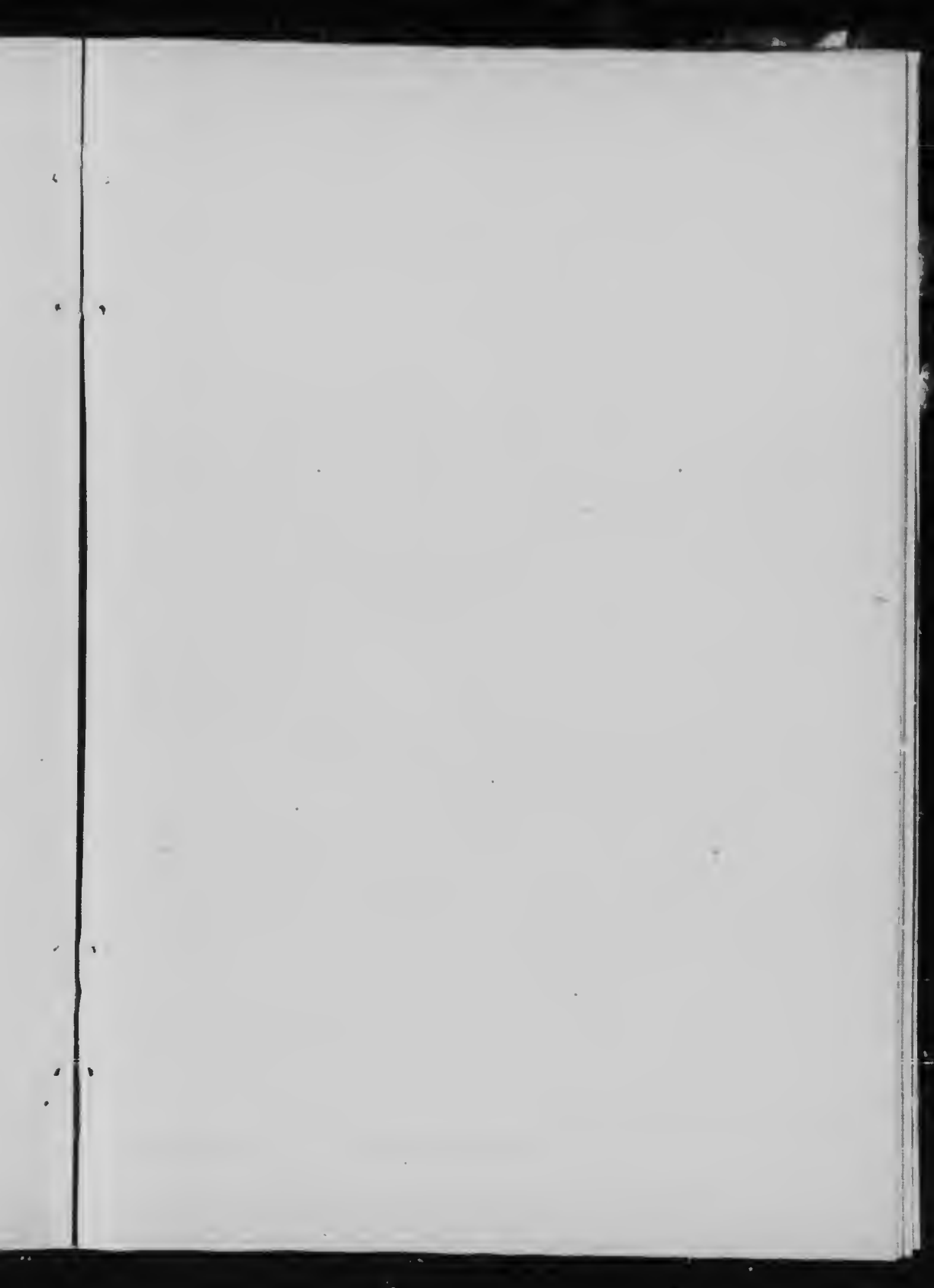

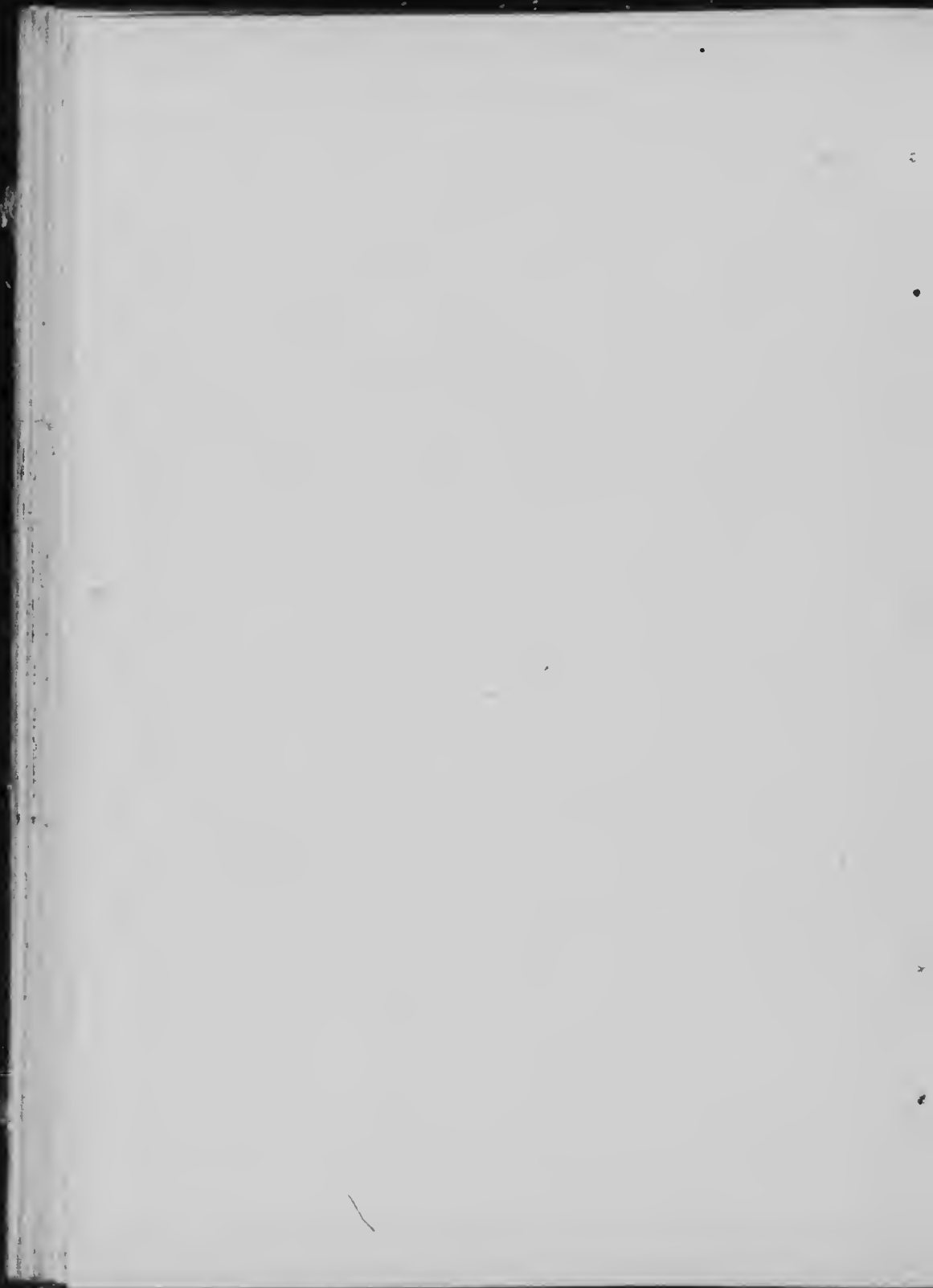
XXI. Закінчене.

В п'ятнадцять день після описаної висше боротьби, глядіаторська війна була покінчена. Тих кілька тисяч глядіаторів, що спасли ся від загальної загибелі і розсіяли ся по горах, без вождів, без взаємної звязи, вирізали майже до ноги війська Краса і Помпея, що приспіли на місце події. Тільки шість тисяч людей взято живими в неволю і повішено на дорозі від Капуї до Риму.

Не римські легіони знищили глядіаторів, але їх домашна незгода.

КОЗАК-НЕТЯГА

(ЗА МОРДОВЦЕМ)

Саме на Спаса в місті Черкасах, на ринку, серед повбираного, вистроеного поспільства, серед поважних міщан та довговусих козаків, серед парубків, дівчат, молодниць і дівтори, серед навалених гір з кавунів, динь та серед возів з яблуками, сливами та грушами ходив собі обідранець — не то бурлака, попихач жидівський, не то козак нетяга, не то бідолашний свинопас або волопас, що прийшов на ринок, не маючи й шеляга в кишени аби купити собі яблуко чи Богови свічку поставити від свого сирітства.

На бідному козаку-нетязі три сиромязі; опанчина рогозová, поясина з хмелю скручена, а чоботи сапянці такі, що видно п'яти й пальці: де ступить — босої ноги слід пише. А до того ще мало, бо на козакови шапка-бірка, зверху дїрка, травою пошита, дощем покрита, а вітром на славу козацькою підбита.

Але молодець ходить собі гордо, плює через губу та поглядає на трох пишних не то панів-ляхів, не то козаків, що пнуть ся, випинають ся, навіть „ляхом вирубують”, себ то по польськи трошка закидають. А були се ду-

ки срібляники, богачі, значні козаки: Войтенко, Золотаренко та Гаврило Довгополенко.

— А чи не піти нам, шановні панове, до шинкарки? — сказав один з дуків, скоса поглянувши на козака нетягу.

— До Насті Горової, шинкарочки степової? — спитав ся другий дукач, усміхаючи ся.

— А хоч би і до Насті.

— Добре, панове. У неї є такий запридух, горілка оковита, що аж очі рогом лізуть від одної чарки — додав третій.

А нетяга мов би й не чує того та навіть і щез кудись.

Але коли дуки увійшли в шинок та поздоровкали ся з гарною молодою шинкаркою, то побачили, що обірванець-нетяга був вже тут: він стояв собі смирененько біля печі, та сушив свою шапку, що готова вже була зовсім розлізти ся.

Хоча після звичаю ті, що пізнійше увійшли, повинні були поздоровкати ся з тим, що сидить уже в хаті, але бундючі дуки того не зробили і гордо позасідали коло стола.

— Гей, Насте, серце! — сказав старший з дуків. — Давай нам меду та доброї горівки.

— Якої-ж вам, паночку, горівки дати? — зашебетала шинкарка, дзвенючи намістами та дукачами. — Простої чи оковитої?

— Самої пекельної — запридуху. — пояснив другий.

— Спотикачу, дядька спотикайленка, — додав третій.

Метнула ся шинкарка, принесла що треба, поставила на стіл, збігала потім за медом, що так і порскав, мов сердитий пан, а потім відійшла в бік і підперла ся рукою.

— Пийте, панове, на здоровячко та не забувайте Насті, — щебетала вона й уклонила ся.

А нетяга все стоїть коло печі, все сушить свою лохмату шапку, та скоса поглядає на дуків. Ті пють і знова, проти звичаю, ні один з них не закликав нетягу на меду шклянку чи го ілки чарку.

Обличчєм нетяги пробігла недобра усмішка і все поглядав на богачів. В тих ясних чорних очах було щось таке, від чого дукам ставало не по собі і горілка не йшла в горло. Їх дратував сей обідранець своїм спокійним поглядом; здавало ся, що очи сї дивлять ся на них так, як иноді очи великого пана, якого небудь ясновельможного князя дивлять ся на останнього хлопа.

Не витримали того дуків, тим більше, що вже і хміль почав їм у голову стріляти.

— Геї шинкарко Горовая, Настя молодая! — Закричав Войтенко, надимаючи ся на великого пана. — А підливай нам солодкого меду, а того козака, пресучого сина, в потилицю з хати випихай.

— Геть його, геть! — прикрикнув і Золотаренко. — Певне він, пресучий син, по винницях та броварнях валяв ся; обпалив ся, обідрав ся, а тепер прийшов до нас добувати,

щоб у другу корчму нести пропивати.

Обірванець на се тільки усміхнувся, а шинкарка зі сміхом підійшла до нього і взяла за чорну чуприну.

— Іди, іди, козаче! Іди собі з Богом! — реготала вона, тягнувши обідранця, мов вола за роги, а другою рукою злегка підштовхуючи в потилицю.

Обірванець опинався. Настя реготала, й тягла його далі, аж поки на превелику силу не дотягла до порога. Але дальше порога діло не пішло, бо обірванець уперся голими пятами в поріг, а головою о відвірок і вже великої треба було сили його здвигнути. Втомила ся Настя.

— А цур тобі та пек!.. Ото бугай здоровенний! — сміяла ся вона, дмухаючи собі в долоні. — Аж долоні болять.

Тоді Гаврилів Довгополенку жаль стало бурлаки і він, витягнувши з кишені дрібну денежку (гріш), підійшов до шинкарки і тихенько сказав:

— Знаєш що, Настю серце? Хоч ти на сих бідних лиха та таки іноді буваєш обачна. Як би ти, серце збігала до пивниці та от на сю денежку хоч би якого пива наточила — отському козакови, бідному нетязі, на похмілля живіт його козацький підкріпила.

Шинкарка взяла денежку, вийшла до наймички й сказала їй:

— Біжи ти, дівко-наймичко, до пивниці та наточи пива — лиш не з перших бочок, а

вісім бочок помини, а з девятої поганого пива вточи: вже ліпше його таким нетягам роздавати, а ніж свиням вилівати.

Але молода наймичка сама знала біду і не послухала шинкарки, щоб минути вісім бочок, а з девятої поганого пива налити. Вона девять бочок минула, а з десятої вточила найліпшого, найкріпшого меду „пяного чола”.

А вернувши до хати, наймичка ще й лице від меду відвертає, ніби то пиво так смердить, а сама підморгнула козакови ще й поклонилася, мед подаючи.

Козак, дякуючи, взяв з рук наймички пугар, покушав меду трошки — бачить, що добрий та взяв тоді коновку за одно вухо і стало в коновці сухо. А потім як не вдарить коновкою об долівку — аж у дуків чарки й фляшки зі столу попадали, з печі саджа полетіла, а шинкарка аж присіла з переляку.

— Ой лишечко! — крикнула вона.

— Ото дурень! — сказав Золотаренко. — Певно він доброї горівки з роду і в вічі не бачив, коли й погане пиво так його дуже охмелило.

Почув се козак, підійшов до столу та як не крикне:

— Гей ви ляхове, пеські синове- Ану лиш посувайте ся до порога, щоби мені, козаку- нетязі, було де з ходаками сісти.

Дуки переглянули ся. Козак уже дивив ся на них не так, як обідранці дивлять ся.

— Ану геть, ви, дуки срібняки! — знову крикнув козак.

Бачуть дуки, що хлоп як бик і що з ним бесіда тяжка — дивн ся і в них коновкою шпурне — тож посунули ся і дали місце нетязі при столі.

Шинкарка теж посмирніла та лиш з здивованем поглядала на дивного гостя.

А козак сів собі на передне місце, на покуті, відсунув від себе чарки та фляшки і витяг з під ноли щиро злотний обушок.

— Гей шинкарко! — крикнув він, кладучи свою заставу на стіл. — Цебер меду за сей обушок.

Перелякана шинкарка не знала, що її робити і поглядала на богачів. Дуки переглянули ся.

— Не давай йому, Насте, — сказав нарешті Войтенко, — не викупить він у тебе сеї застави, коли не стане до нас волів поганяти або тобі в печі палити.

Тоді козак, не говорючи ні слова, розпускає свій пояс хмелевий, розстібує широкий шкіряний черес та як труснув ним, то так і засипав весь стіл червінцями золотими.

Телер все змінило ся.

Шинкарка охнула, заблискали красиві її очі і губи затремтіли, а у богачів і хміль з голови пропав. І кинули ся вони навперейми до козака.

— Ох, братіку, пане козаченьку, — як же ти нас одурив! — каже Золотаренко.

— Вищий, козаченьку, вищий серце, нашого меду-Горівки, — припрошував Войтенко.

— Не держи на нас, братіку, пересердя, що ми над тобою сміяли ся — то ми жартували....

А нетяга все не говорить ані слова. Потім підійшов до відчиненого вікна і свиснув.

І нараз — звідки не взяли ся — входять до шинку три козаки, і низько кланяючи ся, підходять до нетяги.

— Здоров був, батьку козацький! Ось твої шати, — сказав перший з них, — твій шовковий жупан.

— А отсе твої, батьку, жовті сап'яниці, — сказав другий.

— А отсе твої штани червоні та шанка оксамітна, — сказав третій.

І справді у руках тих трох козаків були дорогі убори: перший тримав голубий шовковий жупан, шитий золотом, другий — жовті сяпянові чоботи, а третій — широкі-широченні червоні штани.

Як переодяг ся козак — то став такий лицар, що аж! Тоді старший джура звернув ся до нього з такими словами:

— Гей Хвеську Ганжа Андибере, батьку козацький, лицарю славний! Досить тобі тут пробувати — іди на Україну батькувати.

Дуки аж назад відхитнули ся при тих словах та шепотіли між собою:

— Так се не козак бідний нетяга...

— Се сам Хвесько Ганжа Андибер, геть-

ман запорожський...

— Отаман кошовий....

Трохи насмілившись, дуки з поклонами наблизили ся до козака і стали просити вибачення, що так зайшло.

А Гаврило Довгополенко, підійшовши до него та кланяючися низько, сказав:

— Посунь ся і ти до нас,, батьку козацький, ближше, поклонимо ся ми тобі низше: будемо думати-гадати, як би добре на славній Україні проживати.

А Войтенко і Золотаренко почали підносити йому зі своїх рук мед вино. Козак не відмовляв ся брати, лиш приймаючи з їх рук напиться, не пив їх, а виливав на свою дорогу одежу.

— Гей шати мої, шати! — сказав він при тім — пийте, гуляйте. Не мене шанують, — вас поважають, бо як я вас на себе не надівав, то й чести від дуків срібняків не видав.

Дуки зовсім стеряли ся і не знали на яку ступити, боючи ся й поглянути на сього отамана і його трох козаків. Шинкарка теж стояла ні жива ні мертва.

Але не довго так тягло ся. Страшний гість поглянув на своїх молодців.

— Гей козаки-діти, друзі-молодці! — крикнув він і ласкаво й грізно. — Прошу я вас, добре дбайте — сих дуків срібняків як волів зза столу витягайте, перед вікнами розкладайте та по три березини їм затинайте, щоб

вони мене згадували і до кінця віку не забували

І він показав на Войтенка і Золотаренка, а до Гаврили Довгополенка звернув ся з ласкавим словом.

— А ти, братчику, сідій коло мене та випемо, бо ти бідним чоловіком не погордував. А хто бідним чоловіком не гордує, того Бог добром дарує.

Войтенка і Золотаренка взяли тим часом джури, вивели з хати, розтягли під вікнами та й випарили березою добре. Ще й прочитали їм:

— Гей дуки ви, дуки! За вами луги й луки — нігде нашому брату козаку-нетязі стати й коня попасти.

А довкола зібрало ся товпище.

— Так їх, так! — кричали люди. — Вони з бідного чоловіка остатну сорочку стягають.

— От так Хвесько козак! От так Ганжа Андібєр! — кричали радісні голоси. — Се він за нашого брата стоїть, за голоту!

Пер. Г. Х.

JOHN SMOOK

P. O. Zealand, Alta.

No. 34

